श्रीमतेरामानुजायनमः॥ रहस्यत्रयसारार्थाधिकारार्थसंग्रहणशिष्यबुद्धिसमाधानंकुर्वन्नाचार्यप्रणा
मरूपंमंगलमाचरन्ग्रन्थकर्तास्वस्यग्रन्थस्यचाविघ्नेनपरिसमाप्तिंप्रार्थयते॥१॥

श्रीमान्वेंकटनाथार्यःकविनार्किकेसरी॥ वेदांताचार्यवर्य्योमेसन्निधत्तांसदाहृदि॥१॥
श्रीभगवतःप्राथिनामनघामाचार्य्यसंततिंवंदे॥ मनसिममयत्प्रसादाद्भगवद्रहस्यत्रयसा
रार्थं॥ प्रपद्यमयेविघ्नभेदप्रतिष्ठितचेतसःश्रुतिपदमिहप्रज्ञादार्ढ्यंदिशंतुदयाधनाः॥

विघ्नभेदप्रपद्यमयेप्रथमोपायत्वेनप्रमाणप्रसिद्धप्रपद्यइत्यर्थः॥स्वार्थमयद्॥तत्रप्रतिष्ठितचेतसः
स्थिरचित्तस्यैतन्मतविश्वाससम्पूर्तिदयाधनाःकृपामात्रप्रसन्नाःशिष्यानुग्रहनिरपेक्षइत्यर्थः॥

॥रमा॥
॥१॥

शठरिपुशुकव्यासप्रचेतसादीनांनिबंधनेषुग्रंथेषुश्रमेणसंतनाभ्यासेनपरिणतयाकर्मज्ञानयोरंगत्वात्भ
क्तेश्चाधिकारत्वाच्चानुपायतयापर्यन्तिरेवानुरूपोपायइत्येवंविधबुध्यापरिपक्वयाश्रद्धयाशुद्धःनिस्सं
शयःआशीर्योयेषांतेनतथोक्ताःदेशिकाःममतानादिगुणरहितस्यप्रज्ञादार्ढ्यंप्रकृष्टज्ञानंप्रज्ञानदीपेशु
त्वज्ञानेपदेपदे प्रतिपदंसंततमित्यर्थःदिशंतुयद्वापद्यतेप्राप्यतइतिपदंप्राप्यतंप्रतिप्रज्ञादार्ढ्यंत्वरूपेज्ञा
नेअथवाविघ्नभेदप्रपद्नेअप्रतिष्ठितचेतसःचंचलचित्तस्यप्रज्ञादार्ढ्यंअमोघत्वान्न्यासेक्षत्वशरण्यैभि

शठरिपुशुकव्यासप्रचेतसादिनिबंधनश्रमपरिणतश्रद्धाशुद्धाशयाममदेशिकाः३ एनमद्यमपो
दमन्मथशरोन्माथायनाथादयस्त्र्यंतप्रतिनंदनीयविविधैनास्तदेनामिह श्रद्धानव्यशरण्यद
पतिदयादिव्यायगव्यापकाःस्पर्द्धाविस्रंभविश्लंभपदवीवेदेशिकाःदेशिकाः॥४॥ ॥ हरिः॥

मतत्वज्ञानमात्रनिष्पाद्यत्वादितानंइहइदानीमेवादिशंतुददंतुप्रार्थनायांलोट्३ इदानींस्वस्मेतुविश्वासं
प्रार्थयतेएनश्चविच्छित्रसंप्रदायाःनाथादयःदेशिकाःश्रेयसेनेवैदांतेःप्रतिनंदनीयाःस्तोतव्याःविविधास्वरू
पोपायपुरुषार्थप्रतिपादकतयानानाविधाःउदेनाउपदेशवाक्यानियमेनतथोक्ताःश्रद्धानव्यायोचीत्यत्यर्थं
सोशीत्यादिविशिष्टतयाविश्वसनीयोशरण्योःप्रपत्तव्योदिव्यादेपत्योश्चेनाविशिष्टस्यैकार्थ्यत्वमि
तिसूचितंतेनोदयोसवादिव्यायगमंदाकिनीस्पर्द्धाव्यापकाःनस्त्रभूताइत्यर्थःस्पर्द्धाःपरस्परजिगीषया

विश्ववःउपद्रवःयस्यांसाचविप्रलंभानांकुमनीनांपदवीचनस्यांवैदेशिकाःविमुखाःत्रैप्यंनेत्यादिविशेषणाच्च
येणयथाक्रमंज्ञानभक्तिवैराग्यानिसूचितानिदेशिकानाथादयःअस्मद्गुरुपर्यंतानइत्यर्थःअपाटःनिरस्तः
तःमन्मथशरैरुन्मथ्यपराभवोयेननस्मैत्रैनत्रआचार्यकृपाहेतुभूतेतिस्मोकरोक्तास्त्रादेषादिप्रमाणप्रतिपा
दितंदेषादिकंसूचितंयद्वामन्मथशरैरुन्माथायानिरस्तकामशरविकारायेत्यर्थःइहचान्मत्येकविषयायम
ह्यस्वदत्तोरोचनोनेषुममविश्वासोभवत्वित्यर्थः॥२॥ ॥ ॥ अथनेनरेषामुत्कर्षणमाशास्तेहृद्या

हृद्याहृत्पद्मसिंहासनरसिकहयग्रीवहेषाग्निघोषत्तिग्नप्रत्यर्थिगर्विर्जयतिबहुगुणापंक्तिरस्म
द्गुरूणांदिक्कोधावद्वैजेत्रध्वजपरपवनस्फालनिर्धूननन्नसिंहोनस्तोमस्तूलस्तवकविगमनव्य
क्तसद्वर्त्तनीकः॥५॥ रमः॥

हृद्यानानुष्ठानपूर्णतयासर्वमनोहराहृद्देवपद्मंनेदेवसिंहासनमितिरूपितरूपकेनस्मिन्नरसिकस्याशक्तास्पृहय
ग्रीवस्येहर्षवर्मिघोषःतरंगध्वनिःतेनक्षिप्तानिराकृतान्यात्यर्थिनांप्रतिवादिनांदृष्टिर्मतयायासानयोक्तादे
शप्रकृष्टानामपिदिग्विजयमुरवनिरासइत्याहादिक्कोधेतिदिशएवेसोग्रहर्म्माणिनेष्वाबद्धानांस्थापितानां
जेत्राणांजयसूचिकानांध्वजानांपटपवनस्पटसंबंधवोयोस्मत्पक्षेनेनिर्धूनानितत्तत्तत्सिद्धांतानांस्तोमः
समूहःतएवतूलस्तवकानिकार्पासराशयःतेषांविगमनेनविनाशेनव्यक्ताविशदासद्वर्त्तनीसन्मार्गोयस्यासौ
नथोक्तोबहुगुणएवंभूतोस्मद्गुरूणांवंशेस्मदाचार्यप्राचार्याणांपरंपराजयति ॥रम॥ २॥

अथक्रियमाणस्यग्रंथस्यमंगलएवंपरमप्रयोजनमितिपरानुप्रत्युपदिशतिउपोद्घाताधिकारः हेसुधियःसारासार
विवेकज्ञाःजननपद्व्यांसंसारमार्गेगतागतेषुपानापानेषुजंघालत्वंदीर्घपादत्वंचेगमितियावत्तज्जिहासंतः हा
नुमिच्छंतोयदिरहस्यत्रयसारंरहस्यग्रंथानांसारतमत्वेनप्रथमकल्पेनाधिकारासंग्रहत्वेनाअस्मिन्निबंधेनिबंधेधिकारसं
ग्रहसारग्रंथंपठनजपनपठनत्वेननजपोच्चारणमाचमेवालंनार्थतानानिबंधइतिव्यज्यते॥६॥ अथनित्यसूरिनु
ल्यस्यचेतनस्यएतादृशपुरुषार्थानुपलब्धोहेतुंदर्शयन्नुत्तरत्रतत्पुरुषार्थलब्धयेगुरूपरंपराप्राप्तंमंत्ररत्नाख्यंद्व

पठनरहस्यत्रयसारादुधृतमधिकारसंग्रहंसुधियः जननपद्वीगतागतजंघालत्वंजिहासंतः॥६॥
मणिवरइवशेषेनित्यहृद्यापिजीवःकलुषमतिरविंदन्किंकरत्वाधिराज्यं विधिपरिणतिभेदाद्वी
क्षितस्तेनकालेगुरुपरिषदुपेतंप्राप्यगोपायतित्वं ७॥ श्रीहयग्रीवायनमः॥

मेवसाधनमित्यत्रवक्तुंकामस्तत्साधनंचभगवज्ञापमानकरात्मादिकमित्याहजीवःचेतनःशेषेपुरुषोत्तमस्यम
णिवरइवकौस्तुभइवनित्यहृद्यापिनित्यंमनोहरोपित्रैनजीवस्यसंसारानर्हत्वंकौस्तुभाभिमानिदेवतात्वंच
सूचितंकलुषमतिःअनादिकर्मवासनयासंकुचितज्ञानःकिंकरत्वंकैंकर्य्यंतदेवाधिराज्यंसार्वभौमत्वंअविंदन
अलभमानःविधिपरिणतिभेदात्भाग्यपरिपाकविशेषात्तेनभगवताकालेजननकालेवीक्षितःगुरुपरिषद्भ्यः
उपजातंस्नेहंगृहीतंस्वमंत्ररत्नंद्वयंप्राप्यगोपायतिमंत्रंयेनेनगोपयेदितिस्मरणेन॥७॥ श्रीः

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

अथपूर्वोक्तविधिपरिपाकस्यसर्वसिद्धांतसिद्धत्वप्रदर्शनेनप्रपन्नस्यप्रपत्युत्तरकालगुणानुभवंकं
कर्म्मादिरूपवृत्तेर्मुक्तवत्तभोग्यतांप्रतिपादयन्नादृशाधिकारिणंदुर्ल्लभतामाहापुरुषंपुरुषंप्रतिप्र
तिपुरुषंतत्तत्पुरुषभेदेनकर्मविद्यादीनांचक्रसमूहआदिशब्देनसंसारउच्यतेत्रविद्याशब्देनअना
त्मन्यात्मबुद्धिर्यात्रस्वेस्वमितियायामतिःअविद्यानरूसंभूतबीजमेतत्द्विधास्थितमित्युक्तंअवि
द्याउच्यतेअनादितेषांकर्मादीनांत्रयाणांग्रंथीयंत्रन्यायेनयुनःपुनरुत्पत्त्याअनादित्वंचित्रःपुरुष
भेदान्नानाविधप्रवाहोयस्यतास्मिन्स्तोकेनसतिनित्यकालेअनुभवोन्मुखकालेविविधकर्मभेदा

कर्मविद्यादिचक्रंप्रतिपुरुषमिहानादिचित्रप्रवाहंतत्तत्कालेविपक्तिर्भवतिहिविविधास्म
र्वसिद्धांतसिद्धाः तत्त्वध्यस्वावकाशप्रथमगुरुरूपागृह्यमाणःकदाचिन्मुक्तैश्चर्य्यंतसंप
न्निधिरपिभविताकश्चिदित्थंविपाक्ष्यन्नाम्नाविधासर्वेषुसिद्धांतेषुसिद्धासंप्रतिप
न्नाविपक्तिःपरिपाकःभवतिहिभवत्येवतेनसुकृतपरिपाकेनलब्धःप्राप्तःस्वावकाशंययासाचसाप्र
थमगुरुरूपाचकदाचिन्नगृह्यमाणःएवंमुक्तैश्चर्य्यमंतेयस्यासाचसंपन्नगुणानुभवंकंकर्म्मरूपावृ
त्तिःनस्यानिधिःनिक्षेपस्थानमपिभविताप्रथमसुकृतपरिपाकःपश्चात्प्रपन्नावन्वयः अनंतरंगुणानु
भवरूपवृत्तिस्तेनामुक्तैश्चर्य्यमितिस्थितंभवः ॥ उपायोपायसंबंधरहितस्वरूपानुरूपप्रपत्तिप्रकाशकमूलमं

श्रुतिपथविपरीतंनहिंस्यात्सर्वभूतानिनकलंजंभक्षेन्नानृतंवदेदित्यादिवेदमार्गविरुद्धंहिंसादिरूपंकर्म
त्वेलकल्पंमिषत्तुल्यमितियावत् श्रुतोच ज्योतिष्टोमेनस्वर्गकामोयजेतेत्यादिविधापूकश्रुतोसत्यामपि
प्रकृतिपुरुषयोर्देहात्मनोर्योगस्यपुनःसंबंधस्यप्रापकांशःज्योतिष्टोमादिरूपसाधनाविशेषःपथ्यानपुन
स्संसारापादकत्वात्मृत्युभीनाःप्रकृतिसंबंधभीताः आर्य्याः आचार्य्याःआत्मनात्मताःइहसंसारदशायां
विबुधैर्नानिर्गुंसुरक्षितंउपनिषदमृताब्धेःवेदांतदुग्धसमुद्रस्यउत्तमंश्रेष्ठंप्रधानमितियावत्

श्रुतिपथविपरीतंत्वेलकल्पंश्रुतोचप्रकृतिपुरुषयोगप्रापकांशेनपथ्यः॥तदिहविबुधगु
प्तंमृत्युभीताविचन्वंत्युपनिषदमृताब्धेरुधृतंकृतमंसारमार्य्याः॥ ८॥शारवानामुपरिस्थि
तेनमनुनामूलेनलब्धात्मकःसन्नोहेतुसकृज्जपेनसंकृत्कालंद्वयेनक्षिपन् वेदांतंसाविहायश्
सारथिर्दयागुणेनविश्रंभितःसारज्ञायदिकश्चिदस्तिभुवनेनाथस्मयूथस्यनः १०॥ ॥ रामः

धृतमितिवापाठः॥धृतंमथितंसारंमंत्रारत्नंविचन्वंतिप्रार्थयंते॥ ८॥ ॥ प्रथमश्लोकेनार्थात्सानवनःहंसेतिका
पंकजन्यायेनदुर्ल्लभतावदनंपरिजनस्यतस्यसर्वातिशयित्वमाह शारवानामिति॥शारवानांवेदानांनामु
परिस्थभागेउपनिषदीत्यर्थःस्थितेमूलेनमनुनामूलमंत्रेणलब्धः सानः आत्मस्वरूपंयेनसःतथाक
स्सन्नोहेतुसकृज्जपेनसत्तायाःपुरुषार्थसिद्धेःहेतुस्सकृज्जपोयस्यतेनद्वयेनमंत्ररत्नेनसकृदेवहिशब्दार्थः॥

सकलं

कृतोयंनारयेत्नरमित्युक्तंसकृज्जपःपुरुषार्थहेतुःजपोनरेनुकालक्षपनार्थमितिसकृत्कालंमोक्षपर्य्यंतंकालंद्वयेनत्रितयेन वेदानामुक्तेसारूर्णभूषणनिवेदनाइतियावत्तेनेषुविहारोयस्यसचासौसारथिःकृष्णःतस्यदायादुपकःपरिपाकश्चरमश्लोकःतेनविस्रंभिनःसंजातविश्वासःनैर्भर्य्यकाष्ठर्ययुक्तइतियावत्॥मूलमंत्रेणस्वरूपंलात्वाद्वयेनसत्तांसंपायनेनेवकालक्षपकुर्वन्चरमश्लोकेनविश्वासयुक्तस्सारथेःकाश्चित्भुवनेआस्तियादिसयथास्वपरिजनस्मरणेनानाथःचस्माकंस्वामीतिअथमूलमंत्रार्थपरिज्ञानेनेवदंतंतात्पर्य्यमापिनिश्चेतुंशक्यतेइत्योहप्रतितंत्रसोरङ्गाणधिकारः॥

ओंद्यत्यप्रभृतिनियमेरादिकर्तुःशरीरंसत्तास्थेमप्रयतनफलेष्वेतदापनेमनत॥विश्वेपश्यन्निति भगवतिव्यापकादर्शदृष्टिंभीरोरणंमकृतकगिरांगाहनेचित्तरत्नम् ११

व्यापकेमूलमंत्रःतस्यव्यापकवस्तुप्रतिपादकत्वादाहारंविनाऽर्थप्रतिपादकत्वाच्चव्यापकत्वंसएवआदर्शोदर्शनंतास्मिन्दृष्टिर्यस्यसतादृशःपुरुषःविश्वंचेतनाचेतनात्मकंजगत आधेयत्वंधर्म्यत्वंप्रभृतिर्येकांतेतेचेतनेयमाःधर्माःप्रभृतिशब्देनशेषत्वनियाम्यत्वयोग्रहणंयत्रियाम्यंयद्वाप्येवंछेषभूतंतत्तस्यशरीरंमितिलक्षणंतएनेनियमेरादिकर्तुर्भगवतश्शरीरमितिपश्यन्एतज्जगत्सत्तास्थेमप्रयतनफलेषुसत्तास्थितिप्रयतनफलेषुविषयेएतस्यभगवतआयतनमधीनमितिचपश्यन्जाननूर्भीरुरणंदुर्बोधानांअकृतगिरांमंत्रोक्तवाचांवेदानांचित्तरत्नंतात्पर्यंगाहतेअनायासेनजानातीति॥११॥

॥ राम ॥ ७ ॥

पूर्वश्लोकोक्तशरीरशरीरीभावसंबंधस्यभाष्यादिभिःपरिचादिनिरसनमुखेनसुनिश्चितत्वात्भाष्यकारेषुउपकारमनुसंधत्ते॥यतिसार्वभौमेनभगवद्वाक्यकारेणकथितंअविद्याअनात्मन्यात्मबुद्धिरूपोसेवतमःतस्यप्रत्यूषंनिवर्त्तकमितिभावःएवंसकलप्रमाणानुग्रहीतंप्रतितंत्रप्रसिद्धतंत्रंसिद्धांतमंतिमयुगेकश्चित्पश्चित्तमःतानाधिकृतमःविद्याद्यादजानीयाद्यहितेत्रैकत्रएकस्मिन्नुत्तानितेकंनेषांमतानांस्थापनानिर्वाहःतस्मिन्हेवाकेन

यद्येनंयतिसार्वभौमकथितंविद्यादविद्यातमःप्रत्यूषंप्रतितंत्रमंतिमयुगेकश्चिद्विपश्चित्तमः॥नेत्रैकत्रकृत्स्युपेतिविलयंनत्तन्मतस्थापनाहेवाकप्रथमानहेतुकथाकल्लोलकोलाहलःघ्रा उत्सुकेनप्रथमानांप्रवक्तॄणांहैतुकानांहेतुवादिनांकथावादःनएवकल्लोलाःतेषांकोलाहलःघोघविशेषकृतिरितिघ्रेमेवाविलयंविनाशमुपेतिविनाशंप्राप्नोतियावत्॥१२॥ ॐ॥अथनेनैवमूलमंत्रेणप्राप्यस्यब्रह्मणोरूपमित्यादिप्रमाणप्रतिपादितमर्थंपंचकंप्रतिपाद्यउत्पादयन्॥त्रैर्थंपंचकाधिकारसूंगृह्यते॥आदेश्चकारआदिर्यस्मिन्नादिशब्देननारायणपदमुच्यतेप्रणवस्थेअकारेनारायण

॥ श्री ॥ ७ ॥

अनघं निखिलहेयप्रत्यनीकं परमं सकलकल्याणगुणैकतानं॥ प्राप्यं ब्रह्मस्वरूपं व्यंजयंनमित्येनसं
बंधः मकारश्चादिर्यस्यतस्मिन्मोदोऽादिशब्देननारपदं लुप्तचतुर्थीं च प्रतिपादते मकारेनारप
दंचतुर्थ्यंचप्राप्तुर्जीवस्यस्वरूपमस्यापि व्यंजयंतमित्येननसंबंधः अयननमसोः अयनपदेनमः॥
पदंचरक्षस्य परमपुरुषार्थस्यउपायं व्यंजयंतेनारमयतीतिव्युत्पत्त्याऽयनशब्दस्यउपायवाच
कत्वंगच्छध्वमेनंशरणंशरण्यंपुरुषर्षभाःइत्युपदेशेनतरंद्रोपद्यासहितास्संर्वनमश्चक्रुर्ज्ञाना

ऽोदोप्राप्यं परममनघं प्राप्तरूपं चमादा विष्टोपायंत्वयननमसोरस्मिनार्थे चतुर्थ्यो॥ तथा
घानंममकृतिगिरिव्यंजयंतंमनुंनंतत्प्रायं चदृयमपिविदन्सेमतस्सर्व वेदी॥१३॥ ॥

नमित्यनुष्ठानश्लोकेशरणशब्दस्थानेनमःशब्दप्रयोगान्नमःपदस्यापिस्थानप्रमाणान्न्यायेनउपायवा
चकत्वंसिद्धंचतुर्थ्याव्यक्तचतुर्थ्यर्थेईप्सितमर्थंप्राप्तिफलंकैंकर्य्यमितियावत्ममकृतिगिरिनमःपदस्थु
मकारेऽहंकारममकारात्मकंतद्घातंतस्यकैंकर्य्यस्यव्याघातंविरोधनंचव्यंजयंतंप्रतिपादयंतंसकलवे
दांतसारभूतंमनुमूलमंत्रंतत्प्रायंतेनमनुनोक्त्यमर्थंपंचकंप्रतिपादकत्वेनमंत्रेणसमानमितियावत्
दृयमपिविदन्जानन्पुरुषस्सर्ववेदीसर्वज्ञइतिसंमनःसर्वलोकःसंप्रतिपन्नोभवतिऽर्थपंचकस्यैवसक
लशास्त्रप्रतिपाद्यत्वेनतज्ज्ञानवान्सर्वज्ञोभवत्यतिभावः॥१३॥पूर्वश्लोकोक्तमर्थपंचकंस्वानुष्ठानमुखेनविशिष्य

समस्तस्यचेतनाचेतनात्मकस्यजगतःशेषीस्वामीतत्रहेतुमाहापरमामिति॥निखिलहेयप्रत्यनीक
तान कल्याणैकतयासर्वोत्तरमित्यर्थः॥ब्रह्मप्राप्यंनस्वर्गादयंतंकंहेयप्रत्यनीकतादिऽभावेनप्राप्याभा
सरूपत्वात्ऽहंशेषभूतःऽस्यपरब्रह्मणः3चितःनिरुपाधिकःप्राप्तातदनुभवजानितप्रीतीकारि
तैंकैंकर्य्यरूपफलभाक्॥ममप्राप्तुःप्राप्तिःप्राप्तिफलंकैंकर्य्यमितियावत्तदायधनक्रमात्ज्ञातित्वप्रा
प्तधनन्यायेनसूरिवत्स्वतःउपाधिंविनाप्राप्ताऽर्हा ऽहंदेहात्माभिमानरूपाविमतेःविपरीतज्ञानस्य

प्राप्यं ब्रह्मसमस्तशेषियरमं प्राप्तारमस्याचितः प्राप्तिर्दायधनक्रमादिहममप्राप्तास्वत
सूरिवत् हंतैनामतिरचनिवानहमहंमत्याविमत्याश्रयस्मनुसंप्रतिशेषिदंपानिभर
न्यासस्तुमेशिष्यते ९४॥

ऽाश्रयस्मन्ऽहंमत्यास्वरक्षणेप्रवृत्तिंममकाररूपयाबुधा
एनांप्राप्तिमतिक्रमवानऽतिक्रांतोस्मिहंतेतिरवेदसंप्रतिसंसारदशायांमेममशेषभूतस्यशेषिसं
पदिकैंकर्य्यरूपसाम्राज्यविषयेभरन्यासःप्रपत्तिःस्मनुसंसारोत्तारसाधनंशिष्यतेःभक्तावधिकारिभा
वात्प्रपत्तिरेवपरिशिष्यतइतिभावःपरमपुरुषःप्राप्यःसंसारीचेतनःप्राप्तःभगवत्कैंकर्य्यप्रा
प्तिफलंनद्विरोधिनावहंकारममकारौउपायस्तुप्रपत्तिरित्यर्थःपंचकनिष्कर्षः॥९४॥तत्त्वत्रया
धिकारस्संगृह्यते॥मुमुक्षुणांज्ञातव्यंतत्त्वत्रयमपिपूर्वाचार्यैस्सुनिश्चित्योपदिष्टमित्याह॥

चित्तत्तरणानि स्वयंप्रकाशत्वनित्यत्वादीनि अचित्तत्तरणानि जडित्वपरिणामित्वादीनि तेषां धिया विवेकेन प्रकृतो देहे आत्मेति भ्रांतिः देहात्मभ्रमः गत्वा तिनश्यति नथा नद्वत् जीवेशे कुंजीवत्रह्मेकं प्रभृति र्यस्मच्चा सौ कलहश्च प्रभृतिशब्दनपरिणामवादादिकं सूच्यते नयोर्विभजनं नत्र असाधारणधर्मवनया निरूपणं जीवा साधारणधर्मोः नियाम्यत्वशेषत्वादयः ईशसाधारणधर्मास्तु नियंतृत्व ऋषित्वादयः तेषां विभजने वार्थेनरकलहोगत्वनी स्पर्धः अनः विपरीतज्ञानस्यानिरस्तत्वात् भोक्ता जीवः भोग्यं प्रकृतिः तयेकरूपयेाप्रकृतिपुरुषयेाः उभयेानियंनाऽऽश्वरऽत्यनेन प्रकारेण निगमेशश्चेः विभक्तेषथक्कृत्यानिरूपिनंतत्वानं चिदचि

प्रकृत्यात्मभ्रांतिर्गत्वानिच्चिदचिच्छत्तरणधियानयाजीवेशकुंप्रभृतिकलहस्याद्विभजनात् अनेाभोक्ता भोग्येनदुभयानियंतेतिनिगमेर्विभक्तेनस्तत्वत्रयमुपदिश्यत्तत्तनधियः ५ आवापेाद्वापनः स्युः कृति कृतिकविधीः चित्रवत्तत्तदर्थेस्थानेन्यादस्तिनास्पारनवधिकुहनायुक्तिकेनारुतेनाः तत्वालेाक स्तुलेाहुंप्रभवतिसहस्रानिस्समस्तात्समस्तान्पुंस्त्वनंत्वनदृष्टेनचभवतियुनः प्राणिनास्थाणुनाधीः ६

दीश्वराणंत्रयमस्ततधियः समग्रज्ञानाः नाथादयः जिस्तासूनामस्माकमुपदिशंति ॥५॥ अथ षड्भेाऽशनत्व वादादिकंनत्वत्रयस्तानवतानिराकर्तुंश क्यनेऽत्यादानन्तदर्थेनेषुनेष्वर्थेषुविषयेआवापेाद्वापनः आकृष विकर्षणाभ्यांजायमानयेाअस्तिनास्पारनंत्यात्तबहुत्वेतत्कविधीवनकविबुद्धिवनचित्रकर्मवच्चित्रक्रियधीनं कुहनायुक्तीनांकुनर्कीणांकेनामनेाहराः स्तुतेनाः सिद्धेनानिकृतिकनिस्पुः अनेकधीभवेयुरितियावनाः सिद्धेनानिसहस्रालेाहुंनिराकर्तुंनत्तत्तेलेाकः निंसमस्तान्समस्तान्प्रभवतियुनस्तेशयमाशंकेलेाकदृष्टंतमुखेन

कृतिकृतिकविभिः ॥ ६ ॥ शुक्रकानांकृतांगः

पुंस्त्वेनत्वेनदृष्टे पुनरधिनखलु प्राणिता

पूर्वश्लोकेतत्त्रयमध्यपठितः ईश्वरः केवन्पाशंकाश्रियः पतिरेवेदेनेरीश्वात्त्वेनप्रतिपाद्यतेऽत्याह ॥ पोदेवनापेरमार्थ्याः धिकारः ॥ आत्मैकंएकजीववादः देवतैकंशंदादिसंवेदेवतेवपंवादः त्रिकानुब्रह्मा दिदेवनात्रिपतेसमधिकः अतिरिक्तःतस्यभावस्तत्ताउत्तीर्णः ब्रह्मवादः तुल्यतासर्वदेवनासाम्यवादः त्रयाणांब्रह्मविष्णुरुद्राणामेकंअभेदवादः अन्यत्रविष्णुव्यतिरिक्तेषुएश्वर्यपारम्यंदेवतांतरपारम्यवादः इत्यादिशंकनमूल्यकादेर्ग्रहणं ॥ अनिपुनानामतानिनांभणितीः शंखाणिसंतः देवनापारमार्थ्यवे दिनः नादियंतेनंगरणंघेति ईश्वरः केवेतिचेन्नाह ॥ त्रैर्ध्यंतेवेदेनेरकंठैपरस्परविरोधिभिः त्रैर्ध्यंते

आत्मैकंदेवतैकंत्रिकसमधिकतानुल्यंतैकंत्रयाणामन्यत्रैश्वर्यमित्यादयनिपुनैर्भाग नीरादियंतेसंनः त्रैर्ध्यंतेरकंठैस्तदनुगुणमनुव्यासमुख्यस्मृतिभिश्चश्रीमन्नारायणेनः पतिरखिल जगत्नुः मुक्तिदेामुक्तभोग्यः ७

नरनुगुणाभिः वेदानानुसारिणीभिः मनुव्यासमुख्यानामुक्ति भिः स्मृतीतिहासरूपाभिः प्रमाणाभिश्चश्रीमान्नित्यनदीश्वरनिरूपकंनारायणानः पतिः ईश्वराशीर वाचिशब्दानांशरीरीयंतत्वनियमनाब्रह्मादीपारम्यप्रतिपादकशब्दानांशरीरिणिनारायणएवपर्य वसानमाहऽअखिलजगत्नुरितिनिखिलचेतनाचेतनशरीरकः मुक्तदः मेाक्षप्रदः मुक्तभोग्यः मुक्तानुभाव्यः नान्यः कश्चिदस्तीतिभावः ७ ॥ ननुअखिलजगत्नुरित्यनेनभगवतः ब्रह्मरुद्रादिशरीरकत्वमुक्तंतन्नसं

गच्छते वैपरीत्यस्यापि सुवचत्वादित्याशंक्याह नारायणस्तु ब्रह्मा जायते नारायणरुद्रौ जायते एको ह वै नारायण आसीन्न ब्रह्मा नेशानो नेमे द्यावापृथिवी स्यां रिमे ब्रह्मादीनां स्रष्टृत्वं संहार्यत्वं च वर्णना वैपरीत्यशंकोच्छेदनायेत्याह॥ ॐ जनपदो देशः भुवना नि इंद्रादि लोकाः आदिशब्देन ब्रह्मौ मुच्यते॥ तद्रूपाणि स्थानानि तान्येवैते त्रासनानि तेषु निष्ठंतीति तेत्रासनस्थेषु ईश्वरेषु ब्रह्मादिषु अनुगता अनुवर्त्तमानानि॥ जावार्त्ता ऊत्पत्तिर्वा न्यथा भवति नथा नश्वरेषु

जनपद भुवनादिस्थानेत्रासनस्थेष्वनुगत निजवार्त्तानश्वरेष्वीश्वरेषु ॥
परिचित निगमांतः पश्यति श्रीसहायं जगति गति मविद्यादुर्जनुरेकः॥

नाशशीलेषु सत्सुपरीचित निगमां तः वेदांत परिश्रमवानेको जंतुः अविद्यया प्रारब्ध कर्मरूपया दुर्जनुरिन्नानन्नजाति श्रीसहायं भगवंतं श्रियः पतिं गतिमुपायं पश्यति॥ अवधारयति ब्रह्मरुद्रादीनामुत्पत्ति विनाशयोरीयंत्वेनगुणायत्वाभावात् ऐश्वर्यस्य सुकृतनारतम्यनिबंधनत्वेन भगवंतमेवोपायत्वेननिश्चिनोतीतिभावः॥ ॥ अथ आत्मानात्मतानवत्वं संसारो दु

कालाः शीलोत्पत्तयः नएववावर्त्ताः यद्वा कालाः श्रुतिचोदिता उपरागादयः तेषामावर्त्तत्वं निरूपणं स्वरूपविरोधीबुद्धिजनकत्वेनेतिसंप्रदायः प्रकृतीश्शरीरारंभकचतुर्विंशतितत्वानि विकृतीः तत्कार्यभूतदेवतिर्यग्मनुष्यादिशरीराणि काम्यंत इतिकामः स्वर्गादयः तेषामावर्त्तत्वरूपणं भोगेषु अनुभवेषु दोषानल्पास्थिरत्वादीन् ज्वालागर्त्तेन अग्निज्वालाकल्पनप्रतिमोयेषां नानिचनानिदुरिता निचनान्पुष्कलः उत्तरकालफलंयस्यास्तादुःखानुभूतिवर्त्तमानदुःखानुभवस्वास्मिन्परेभगवति

कालावर्त्तान्प्रकृतिविकृतीः कामभोगेषुदोषान्ज्वालागर्त्तेप्रतिमदुरितोदर्कदुखानुभूतिं ॥
यंयान्यंस्वपरनियतंपञ्चदिव्यंपदंतत्कारोकल्पंवपुरपिविदन्कास्मिनिस्नेहबंधं॥
विषमिवबहिकुर्वन्धीरोवहिर्विषयात्मकंपरिमितरसस्वात्मप्राप्तिप्रयासपरोऽभूत्सः निरवधिमहानंदब्रह्मानुभूतिकुतूहली जगति भवीतेदृगंतकश्चिन्निहन्ति॥

चनियतंस्वाभाविकंयाथात्म्यंशेषशेषिभावंदिव्यंपदमित्यादिभिरुक्तंयत्तत्पदंचकारोकल्पंवदियहतुल्यं वपुरपिविदन्जानन्कोबंधंप्रकृतिबंधंनितिक्तेनसहेनविदन्नितिवर्त्तमाननिर्देशेनबंधनिवृत्तये विषयदोषानुसंधानंजीवपरमात्मस्वरूपानुसंधानंचपरमप्राप्यस्वरूपानुसंधानंचयावज्जीवंकर्त्तव्यमितिसूचने॥ ॥ एतादृशानुसंधानाभुविदुर्लभइत्याह॥ ॐ॥

धीरः विषयदर्शनेपि अविकारी। बहिर्विषयात्मकं शब्दस्पर्शादि बाह्यविषयजातं। विषमिव वर्तिष्कुर्वन्परिहर
न्परिमितरसापरिच्छिन्नानंदायास्वात्मप्राप्तिः केवल्येन तद्विषये प्रायासः तत्र पराञ्चः अयासो महान्
फलेनुपरमितिमितिभावः। निहासितात्यक्तासंसृतिः स्वर्गाद्यैश्वर्ययेनस्तेमेयोक्तः निरवधिः कालप
रिच्छेदरहितः आनंदो यथासात्तस ब्रह्मानुभूतिश्चतस्यां कुतूहली पुरुषः जगतिदेवादस्मद्भागधेयवशान
कश्चिद्भवति। ऐश्वर्यं केवल्यविरक्तिब्रह्मप्राप्तिकामनाचमहात्मानः कस्यचित्सभवतीतिभावः॥२०॥छ
अथप्रपत्तेरप्युपायत्वेनयुपायत्वया सर्वेषांतत्रैव प्रवृत्तेर्भक्तेरनुष्ठानलक्षणाप्रमाणप्रसंगात्प्रपत्
शंक्याधिकारभेदेन विरोधंदर्शयन्विकल्पं विशिष्यफलत्वादितिसूत्रोक्तंभक्तिप्रपत्त्योस्समविकल्पं
दर्शयतिअधिकारीविभागाधिकारः॥७॥

मुमुक्षुत्वेतुल्येसतिचमधुविद्यादिषुयथाव्यवस्थासंसिध्येदधिकृतविशेषेणाविदुषां॥
विकल्पेनन्यासेस्थितिरितरविद्यासुचतथानियत्या वैनात्यं नियमयितुमेवंप्रभवति॥२१॥

विदुषांशेषत्वेतानवतांमुमुक्षुत्वेमोक्षेच्छात्वेतुल्येसत्यपिमधुविद्यादिषुउपासनेषुआदिशब्देनदह
राद्यनंग्रहणं। अधिकृतीविशेषेणनतत्कामनारूपाधिकारभेदेनयथायद्वत्यवस्थासमविकल्पा
दिरूपासंसिध्येत्संभवतिनथानवतान्यासप्रपत्तौतुनाविद्यासुपानेषुचस्थितिः अनुष्ठानेविकल्पेत
समविकल्पचोदितानतुतत्कामनारूपाधिकारभेदाकिं नियामकमित्याशंक्यवक्ष्यतेत्रैवनि
यामकमित्याहानिर्णीत्यैतिस्वतंत्रेदेवतस्यभगवतः देयोत्यंवियातभावस्स्वातंत्र्यमितियावद्देवंनियु
मयितुंएनादृशकामनाभेदमुत्पादयतुप्रभवतिशक्नोतित्ययंभावः यथासात्तद्ब्रह्मप्राप्तिसाधनेहैरण्यगर्भेन

जागरूकेसतिव्यवस्थितहेतुब्रह्मप्राप्तिसाधनानांमध्वादीनामनुष्ठानमुत्सन्नेस्यादितिविरोधंवस्तुत्वाशास्ति
पूर्वकंब्रह्मप्राप्तिकामनादिरूपेणअधिकारभेदेनपरिहृत्यतत्कामनाभेदेषुभगवतएवकारणत्वंव्यवस्थाप्यम
ध्वादीनांबहुविधोपासनानासमानफलत्वेनयथासमविकल्पोनिश्चितः तथाभक्तिप्रपत्त्योरपिशक्तशक्तसाधिका
रभेदेनसानाज्ञानाधिकारभेदेनविलंबसहिष्णुत्वलक्षणास्वरूपभेदेनभक्तेरनुष्ठानलक्षणाप्रमाणप्रसंगात्प्रप
तिविरोधेपरिहृतेशक्तशक्तोधिकारभेदेषुभगवतएवहेतुत्वेव्यवस्थापितेभक्तासमानफलत्वात्प्रपत्तसमविक
ल्पइदानीप्रपत्तेरुपायत्वमद्वितीयन्यायेनप्रशंसयास्थिरीकुर्वन्प्रपन्नैर्विधमुखेननयानुभवभेदमाह॥

प्रपन्नादन्येषांनादिशतिमुकुंदोनिजपदंप्रपन्नश्चैधासुचरितपरिपाकभिदया॥विलंबेतत्प्राप्तिर्भजनसु
खमेकस्यविपुलंपरस्यामुतः प्राप्तिःपरिमितरसाजीवितदशा॥२२॥

प्रपन्नादन्येषांप्रपन्नव्यतिरिक्तानांनिजपदंश्रीवैकुंठंनादिशतिउपासकस्यअधिकारसम्पत्तिप्रपन्नस्यर्थवादः
प्रपन्नश्चसुचरितपरिपाकभिदयासुकृतपरिपाकेनभेदेनद्वधाद्विमार्गरूपेणद्विविधोभवतितयानुभव
भेदमाहएकस्यदृप्तस्यविलंबेशरीरावसानपर्यंतंकृतंव्यतयाबहुलंपरस्यामुतत्क्षणमेवप्राप्तिःब्रह्मप्राप्तिः
जीवितदशानुपरिमितरसानस्यात्तिप्रचुरतयागुणानुभवादेरवकाशोभवतपरिच्छिन्नानंदस्यार्थः केचित
प्रपन्नशब्देनअंगप्रपत्तिनिष्ठतयाउपासकमपिसंगृह्यस्वतंत्रप्रपत्त्यंगप्रपत्तिनिष्ठतयाप्रपन्नंद्वैविध्यमभि
धायउपासकस्यप्रारब्धानुभवावसानेप्राप्तिस्संतन्यमानध्यानसामर्थ्याभावाज्जीवितकालपरिच्छिन्नानंदस्यार्थादुः॥२२॥अथईश्वर

स्वप्राप्तेः ब्रह्मप्राप्तेस्यः बोत्पत्त्यादिप्रपत्तव्यगुणविशिष्टः भगवान् तानशक्त्यादीनिरूपयन् प्रपत्तेः
वउपनिषद्भ्योनः वेदानप्रतिपादितः उपायसिद्धोपायस्त्यर्थः तर्हिभक्तिप्रपत्त्योरप्रयोजकत्वंस्यादित्या
हप्रपत्तिनिदिध्यासनेएवगतीउपायोनस्यसिद्धोपायस्यप्रपत्तेस्तुअनुष्ठानेयउक्तप्रमाणेविहितएतावंतं
कालमंजसाप्रमानःभक्तिप्रपत्त्योरन्यतरःकथंवदानीस्यात्तत्राहपुंसश्चेतनस्यमहतीवाञ्छनसीपरिदृश्य
नसुकृतपरिपाकेनतत्तारतम्यात्भक्तिप्रपत्त्योरन्यतरसुकृतपरिपाकमपिकाहतुरित्याशंक्याहतत्रापिसु
कृतपरिपाकेपिअखिलनिर्मलेनिपुणःअखिलब्रह्मांडनिर्माणसमर्थस्वयंभगवान्विरोनुल्यादिको
एकमित्यमरः॥२३॥ननुकर्मज्ञानयोरुपायत्वंप्रपत्तेरंगत्वंपोएतल्लिंगैरुच्यतेतत्कथंभक्तिप्रपत्त्योरेवोपायत्वं

उपायस्त्वप्राप्तेरुपनिषदधीतसभगवान्प्रसन्नेतस्मोक्तप्रपत्तिनिदिध्यासनगतीनरोएवःपुंसस्सुकृतप
रिपाकेनमहतानिदानेतत्वाप्तिस्त्वयमखिलनिर्माणनिपुणेः २२ कर्मज्ञानमुपासनंचशरणंत्र्येति
चावस्थितानसन्मार्गान्त्रयवर्गसाधनविधेसद्वारकाद्वारकान् एकद्वाकृतियोगसंभृतपथक्भावानुभावा
न्मानसम्यक्प्रेक्ष्यशरण्यसारथिगिरमंतेरमंतेबुधः २३

निश्चीयतइत्याशंक्यापुराणेकीनामन्यथासिद्धिंदर्शयति॥२॥कर्मफलाभिसंधिंविनाअनुष्ठीयमानंश्रुतिचोदितंकर्म
तानप्रकृतिविलक्षणप्रत्यगात्मज्ञानउपसनंयमनियमाद्यंगसहितभक्तिःशरणंब्रह्मनाम आनुकूल्यसंकल्पादि
पंचांगोयेतावत्प्रपत्तिःइतिचअनेनप्रकारेणअपवर्गसाधनविधोमोक्षसाधनत्वअवस्थितान् शास्त्रप्रतिपादितान्सद्वार
कानद्वारकान्सद्वारकत्वंकर्मज्ञानयोः अद्वारकत्वंभक्तेस्सद्वारकाद्वारकत्वंप्रपत्तेरितिनिष्कर्षः अतएवएकाकृतीयोगान
कर्मज्ञानभक्तीनांपृथक्भावःद्वाकृतियोगानप्रपत्तेःपृथक्भावःमानसन्मार्गान्सम्यक्प्रेक्ष्यकर्मज्ञानयोरुपायत्वंप्रति
पादकानांपुराणवाक्यानामंगत्वेनात्मप्राप्तौभक्तेश्शीघ्राधिकारत्वंप्रपत्तेरंगित्वंविशिष्टत्वंचनिश्चित्यशरण्यप
सारथिगिरमंतेशरण्यश्चासौसारथिश्चश्रीकृष्णःतस्यगिरमंतेसर्वधर्मानितिश्लोकेविहितंप्रपद्यबुधारमंतेनत्यजेव

भक्त्यादेराश्रमादिशब्देनकर्मज्ञानयोर्ग्रहणंभक्तेतदंगयोःकर्मज्ञानयोश्चशक्त्यभावः अनुष्ठानासामर्थ्यएवाधिकारः॥प्रमितिरहितना
भक्त्यादिगोचरज्ञानाभावःशास्त्रतःपर्युदासः अत्रचरमैकल्यकालत्वप्राप्तमत्वत्प्राप्तिः नियतिवशादवश्याङ्गंस्त्रीनियतिवि
धिरितिश्रापद्यते॥ आगतेश्चतुर्भिस्तेषिकारएकयागनहयागनात्रयागनचतुर्थ्यागंनचभिदुरः विभक्तानिजाधिक्रिया
निजाधिकारोयथांतेसंतः मुमुक्षवः निर्विशंकास्मैतनः अनेनमहाविश्वासस्मृचितः स्तुतेत्रप्रपदनविधिनाप्रथमुपायभूत
प्रपत्त्यनुष्ठानेनमुक्तयेमोक्षायश्रीशंलक्ष्मीविशिष्टंभगवंतंसंश्रयेप्पपद्येशरणंगछंतीत्यर्थः॥२९॥ ॥ अथसमर्थः का
रणिकःप्रपत्तव्यइतिन्यायेसूचनप्रधानसाधनेनतत्त्वांगमितिन्यायेनमोक्षसाधनस्यप्रपदनस्यांगानिदर्शयति परिकरवि
भागाधिकारः दयादिव्योधेदयायाःदिव्यंभोधेअप्राकृतसमुद्रअनेनकारुण्यकृत्वमुक्तंअखिलचेतनाचेतनात्म
कंजगदनेनःप्रविशप्यमपत्तिनियमयतिअनएवभवस्यसंसारस्यध्वंसेनिवर्त्तनेउद्युक्तेउन्मुखेभगवतिसानादिगुणसं
दृब्या नित्यंभूतःसकृदयमक्षंभगवेनदयादिव्योभोधेजगदखिलमंतर्यमयति॥भवध्वंसोद्युक्तेभगवतिभरन्या
सवपुषःप्रपत्तेराहिष्टःपरिकरविशेषःश्रुतिमुखैः ॥ प्रख्यानःपंचषांगःसकृदितिभगवच्छासनेरेषयोगस्तत्र
द्वाभ्यांप्रथमाद्वितिरनिरनिनरोपायतेनैकनबोध्या॥एकेनस्वांतदार्ढ्यंनिजभरविषयेऽन्येनतत्साधनेछातत्त्वज्ञानप्रयुक्तात्वि
पत्तेनसामर्थ्यमुक्तंनास्मिन्विषयेभरन्यासएववयुःअंगंयस्यास्तस्याःप्रपत्तेश्रुतिमुखैर्वेदानेः॥ हसपरिकरेनादधीन्यादिबुधैः
दिष्टःउपदिष्टःइयान्पंचकत्वसंख्यायुक्तस्तंत्रभूतःअनुकूलस्यसंकल्पादिप्रकारःपरिकरविशेषः अंगसमूहःअयंस
कृत्न्यासात्पूर्वमेकवारमवश्यंभवनवान् अवश्यानुष्ठेयस्तंत्रार्थः इदानीषडंगंयत्तमाधिसूचयनेनषांगानांपयोजनमाह॥
एषयोगःप्रपत्त्याख्योपायःभगवतश्शासनेःपंचरात्रादिभिःभगवच्छास्त्रेसकृत्पंचसांगइतिप्रख्यानःप्रतिपादितःतत्रेषुषडंगेषु
मंत्रद्वाभ्यामानुकूल्यसंकल्पप्रातिकूल्यवर्जनाभ्यांपयायादकृत्यकरणाकृत्याकारणादयायाद्वितिरतिःबाधा
अकृत्यकरणंवर्जकृत्याकरणास्याप्यपायकोटिनिवेशदानुकूल्यसंकल्पनाप्यापायान्निवृत्तिरेवबाध्यतेनैकनकार्यरूपेननि
वर्तनोपायांतरशून्यतांबोध्यःएकेनमहाविश्वासेनस्वांतदार्ढ्यंचिंतनस्थैर्य्यंबोध्यः अनेनगोप्तृत्ववरणंनिजभ
रविषयेआत्मीयपुरुषार्थविषयेतत्साधनेछासिद्धोपायसाधनताबुद्धिस्मपरिकरेसांगेऽप्रपदनेनादधीन्यादिबुधैःईश्वराधी

अथसांगप्रपदनमाह सांगप्रपदनेधिकारस्संगृह्यते स्वतस्स्वेनेतरतःइतराद्कुलरुद्रादिभिर्वाअभी
ष्टमोक्षेदुस्साध्यसाध्येतुमशक्यसनिश्चचनसमर्थेकारुण्यैकश्रियःपतेर्योग्यान्चितंयाच्ञाप्राप्त
म्मेगोपायिनाभवेतिप्रार्थनान्चितंतद्रक्षान्यासंतस्यत्रभीष्टस्मरोयत्नःतस्मन्यासंन्यासंत्रिक्षेपंप्रप
दनमितिवदंत्यनन्यसाध्यस्वाभीष्टमहाविश्वासपूर्वकंतदेकोपायतायाच्ञाप्रपत्तिश्शरणागतिरि
त्यादिभिःयाच्ञापूर्वकभरन्यासमेवप्रपत्तिंलक्षयंतिरूपयंत्यर्थः ननुनिरवयवस्यात्मस्वरूपस्यनिरप
क्षत्वमित्याशंक्यामुत्रार्थेनपरिहरतिइदंन्यासात्मकंप्रपदनंमतिविशेषंतानविशेषंत्रविदुरितिन

अभीष्टदुस्साध्यस्वनइतरनावाच्ञचनतद्रक्षन्यासंयाच्ञान्वितमभिवदंतिप्रपदनं॥इतःपश्चादस्म
द्यतननिरपेक्षेणभवतासमर्थोसावर्थस्त्वित्यतिमतिविशेषंत्रनुविदुः॥२९॥

किंतुविदुरेवमतिविशेषमभिनीप्यदर्शयतिइतः

पश्चादितिइतःपश्चात्प्रपत्तपनेतरंअस्मद्यतननिरपेक्षेणास्मत्प्रयत्ननिरपेक्षेणभवतात्वयाच्असावर्थः
पुरुषार्थस्समर्थसाध्यइत्यतादृशंमतिविशेषंप्रपत्तात्मकःस्मद्व्यापारसापेक्षोपिभगवान्प्रपत्तपनेन
रमस्मद्व्यापारमनपेक्षपुरुषार्थसाध्येदितिबुद्धिविशेषस्यैवभरन्यासरूपत्वान्ननकिंचिद्विरोधइति
भावः॥ प्रपन्नस्यकथंस्वयत्ननिवृत्तिरीश्वरोवाकथंयत्नापेक्षतइत्याशंक्याशक्त्वादीश्वराधीन
कर्तृत्वाच्चेतनस्यपुनर्यत्नोनसंभवतिस्वामीत्वादीश्वरेपिपुनर्यत्नंनापेक्षतइतिपरिहरति॥

युगवहन्तीतियुगपाः अश्वाः स्पंदनोरथस्तस्यसारथिस्तत्प्रेरकःतेषांचयाणांक्रमःप्रकारस्तोस्पास्तीतितद्वनिधा
रकत्वाच्चेतनस्ययुगपसाम्यंश्रुतिताधर्म्यत्वेनस्पंदनसाम्यमुभयेप्रेरकत्वेनेश्वरस्यसारथिसाम्य
मितिविवेकःवक्ष्यतेतैर्मोक्षभाग्यपरिनामंचुमत्वाजुष्टस्तनस्तेनाम्रतत्वमेतीत्यादिवदंतेसंदर्शिते
सम्यक्विविच्यप्रतिपाद्यतेतत्वानांचिदचिदीश्वराणांत्रितयंयथार्हंविविधव्यापारसंतानानिसानि
यथार्हंतत्तत्स्वरूपोचितंयथाभवतित्थंविविक्तनामनेकप्रकाराणांव्यापाराणांसंतानस मग्र
स्मोस्पास्तीतिसंतानानिसंतिचिद्व्यापाराधर्म कामादिपुरुषार्थविषयाश्चित्तःपरिणामित्वादय
ईश्वरस्यजगन्नियमनादिविषयाःइतिव्यापारक्रमःतत्रव्यापारविषयेत्रिषुचिदचिदीश्वरेषुहेतुत्व

युगस्पंदनसारथिक्रमवतित्रयंतसंदर्शिते तत्वानांत्रितयंयथार्हंविवि
धव्यापारसंतानानिंन हेतुत्वंत्रिषुकर्तृभावउभयोःस्वाधीनतेकर्तृस्वामीस्वीकृतयद्वेयम
त्रसस्तत्रस्वयंनिर्भरः॥३०॥समर्थेसर्वतेसह्यसुहृदिस्वीकृतभरेतदर्थकर्मण्यत्रपुनरिहयात्किंचिद

कर्तृभावःतद्व्यापारकर्तृत्वमुभयोर्जीवेश्वरयोःएकत्रेश्वरेस्वाधीनकर्तृत्वंस्वाधीनेहेतुत्वंचेतनस्वामी
तयाश्चेतनाचेतनयोःस्वामीतेनस्वीकृतःअंगीकृतःयस्यमोक्षस्यभेरायेनसस्तेथोक्तःभवतीतिशे
षःस्त्रेमाक्षविषयेअजसःअशंकःअयमधिकरीस्वयंनिर्भरः३० अथकृतकृत्याधिकारसंगृह्यते"
समर्थश्चनिष्टनिवर्तनपूर्वकेष्टप्राप्तिपरायणदेतसर्वतेतदुपयोगि ज्ञानवतिसह्यसुहृदिस्वाभाविकबांध
वेपरमात्मनिस्वीकृतभरेसर्वंसेतदुपयोगिसांनवतिसह्यसुहृदि स्वयंमगीकृतमोक्षायत्रसन्तिरहसं
सारदशायांनःअस्माकंशरणागतानांमोक्षार्थंकर्तव्येकिमपिनास्तीत्यर्थेःअन्यत्किंचित्कर्तव्यमित्याह॥

निरवधेःपरिच्छेदरहितस्यमहानंदस्यजलधेतास्मिनभवतिनियच्छंतोन्यत्किंभरावयंकैकर्य्यधनिनःकैंकर्य्यं
एवद्रव्यंतःकृपयाममपिएनावत्कालंकैकर्य्यभावादीनमपिस्वात्मानंकृतार्थंकुर्मःआत्मानमित्यनुवर्तते॥३१॥
अथैश्वर्यकैवल्यहेतुभूतस्यकर्मणास्वरूपेणत्यागस्यपश्चादनंतरंभगवद्दास्यैकैकर्य्यमेवकर्तव्यमित्याह॥
पारंपरेपमेपुरुषार्थंगंतुंप्रभुहरेरनिष्टनिवर्तकंभगवतिइष्टप्राप्तिपयोगिज्ञानादिगुणयुक्तेश्व
रभरन्यसनंकृतंप्रपत्तिःकृतेत्यर्थेःपरमितसुखप्राप्तेपरमितसुखयोःऐश्वर्यकैवल्ययोःप्राप्तेःकृत्य
कर्तव्यंकर्मअकृत्यवत्कल्पंजभक्षणादिनिषिद्धकर्मवत्प्रहीणंस्वरूपेणत्यक्तंपूर्वंतिश्चशरीरयात्रा

नियच्छंनेस्तस्मिन्निरवधिमहानंदजलधेकृतार्थीकुर्मःस्वंरूपेणमपिकैंकर्यधनिनः॥३१॥
भगवतिहरेःपारंगंतुंभरंन्यसनंकृतंपरिमितसुखप्राप्तेःकृत्यंप्रहीणमकृत्यवत्तं भवतिचव
पूर्वंतिःपूर्वकृतैर्नियतक्रमा परमिहविभोरात्तसनुबुधैरनुपाल्यते॥३२॥स्वरूपोपायार्थेष्व
वितथनिविष्टस्थिरमतस्वनिष्ठाभिज्ञानंसुभगमपवर्गादुपनतान प्रथिम्नयस्पोदःप्रभवतिविनी
तस्यगाधंतुंगंभीरान्नदुष्पूरान्गगनमहच्छिद्रनिवहान॥३३॥ चपूर्वजन्मांतरेषुकृतैकर्मभि

र्नियतःअवर्जनीयःक्रमःसुखक्रमःयस्यासातथोक्तःभवतिशरीरयात्रायाःकर्मनिबंधनत्वात्तत्सुखदुः
खक्रमस्यावर्जनीयत्वाच्चतदर्थंयत्नानकर्तव्यइतिभावःइहप्रपन्नेषु नरदशायांविभोसर्वस्वतंत्रस्यभगव
तःकैंकर्यंसेवासेतुःमर्य्यादाबुधैःशेषत्वज्ञानवद्भिःपरमवश्यमनुपाल्यतेभगवदनुवर्तनार्थंमनुष्यीय
स्वरूपंनश्यत्यर्थः॥३२॥अथस्वनिष्ठाभिज्ञानंसुधिकारस्संगृह्यते॥स्वरूपोपायार्थेस्वरूपंभगवच्छेषत्वंउपायोभगवत्ने

भगवत्कैंकर्यारूपपुरुषार्थेषु तेषु त्रिष्वपि अवितथसौर्यं यथाभवति तथा निविष्टास्थिरामतिर्व्यवस्यस
स्तथाकृतस्य प्रयत्नस्य अन्यशेषत्वानुसंधानाभावे स्वरूपोपायांतरप्रवेशनप्रयोजनोन्नयावरणा
भावेन पुरुषार्थे च स्थिरबुद्धिः प्रपन्नस्तस्यानिष्टनिवृत्तानिष्टानुगुणानुभवैककैंकर्यादिरूपचानिस्सेवा
भिलाषप्रपन्नचिह्नं अनंतानंतगुणदिव्यमंगलविग्रहयोगपूर्वकं भगवन्मनोहरं कुलशीलवयोरूपादिसाम्यं
माश्रयणकालविनीतः गुरुणा शिष्टैः प्रपन्नैः यस्यस्वनिष्टनिवृत्तानिष्टोपायविभवनगतीरनाद्यनं
तानंतएवदुष्पूरान्केनापिपूरयितुमशक्यान्गगनमहतः आकाशवद्विस्तीर्णान्क्षुद्राणां पुत्रैषणादीनां
निवहान्स्थगयितुं निराकर्तुं प्रभवतिसमर्थोभवति॥३३॥ अत्रयानिष्ठाकालेनत्वरत्याह।

स्वोपोद्घातव्यतिकरनिभेभोगमोक्षांतरालेकालेकंचिज्जगतिविधिनाकेनचित्स्थाप्यमानाः॥तत्वो
पायप्रभृतिविषयेस्वामिदत्तांस्वनिष्टांशेषोकृत्वाशिरसिकृतिनशेषमार्यु न्यंति॥३४॥

स्वोपोद्घातयोर्निद्राजागरणयोर्व्यतिकरसंपर्कस्तनुत्वेपेशेषत्वज्ञानोदयानुकूलबलस्यापितुल्यनापि
नास्तिप्रकृतिसंबंधस्तत्केवलोद्घातनुल्यनापिनास्तिअतस्तदुभयसंपर्कतुल्यनाभोगोवर्त्तमान
सुखदुःखानुभवःमोक्षोभाविपुरुषार्थस्तयोरंतरालेमध्यमकालेअभ्युपगतव्यतिरिक्तानां
सर्वेषांविनाशनकेवलंभोगोपिनप्रकृतिसंबंधानुवर्त्तमानात्केवलमोक्षोपिनअतस्तदंतरालत्वं
जगतित्रयस्मिल्लोकैकनाथविधिनादृष्टत्वात्पादकेनचिद्दृष्टेनकंचितकालंशरीरावसानपर्यंतकालं
स्थाप्यमानाः स्वामिनादत्तांशेषांकृतकृत्यानामपिकर्त्तव्यतयापरिशिष्टेस्वस्यनिष्टमध्यवसायं

अथउत्तरस्याधिकारस्यसंगत्यैप्रपन्नसाङ्गःपरमैकांतिभिस्सहाध्यात्मविद्यांजीवपरमात्मयाथात्म्यप्रतिपा
दकविद्यांसंतोषार्थंजीवात्मपरमात्मस्वरूपानुसंधनार्थंमुहुःविमृशतिव्याहृतानिपरहिंसोपयोगिशे
षतयागृह्यव्याहृतानिसुव्याहृतानिन्यूनातिरिक्तादिप्रतिपादितानिस्वादुसुव्याहृतानिमोक्षमात्रप्रति
पादकानितान्येवशिष्टेभ्यःनित्यंब्रूतेस्वयमाचार्येभ्योनिशमयतिनिशमयतीतिस्वार्थेणिच॥
अनद्यांउपायापायरहितांचलितांपुरुषार्थवङ्मोघांवृत्तिंप्रपत्त्युत्तरकालकर्त्तव्यांआदेहपाता
तपर्यंतमंगीकुर्वन्नाचरन्नादृष्टंदेहयात्राअदृष्टमात्रयाउभयोविषयस्तत्स्वभरंयत्नःनास्यविगमे
परित्यागेदत्तदृष्टिर्निहितकरात्तोभवेदितिशेषः॥३५॥ प्रयत्नोमंत्रार्थानुसंधानजनितसुखनैव

संतोषार्थंविमृशतिमुहुस्साङ्गंपरमैकांतिभिस्सहाध्यात्मविद्यांनित्यंब्रूतेनिशमयतिचस्वादुसुव्याहृतानि॥
अंगीकुर्वन्नघचलितांवृत्तिमादेहपातोदृष्टादृष्टस्वभरविगमेदत्तदृष्टिप्रपन्नः॥ प्रणा
यिनमिवशंसंपश्चात्प्रियास्वसमन्वितंमहतिमुहुरामृष्टेक्षुमनोमणिदर्पणे प्रपदन
धनास्संतःसुदृंप्रभुंपरिभुंजनेप्यस्मरमहोदस्मेरप्रसूनसमैंकमैः॥३५॥

कालंनयतीत्याह मुहुरामृष्टमुहुर्मुहुस्संस्कृतेमणिमयेदर्पणेपश्चात्प्राप्तंस्वसमन्वितंसमुचितंप्रणा
यिनंप्रियंदृक्षुप्रियेवमुहुरामृष्टमुहुर्मुहुरालोचितेमहतिअर्थपंचकप्रतिपादकेमनोमूलमंत्रेपश्चात्प्रा
प्तंप्राधान्येनशेषतैकरूप्येणातंसतितत्प्रतिसंबंधिशेषतयापश्चाज्ज्ञायमानेमिथस्पर्धंःप्रभेश्रियः
पतिंदृक्षुप्रपदनधनाःप्रपत्तिमात्रधनाःयथादरिद्रःधनंप्राप्यतत्संरक्षणमेवकरोतितथात्रनाऽदि१

कर्मवासनयापुरुषार्थेबहिष्कृतःजीवःपुरुषार्थेसंपादिनीप्रपत्तिमुपलभ्यतन्निष्ठामेवपरिपालयंती॥
ध्वनिःसंनःमुमुक्षुवःशुद्धैरुपायापायगंधरहितप्रस्मरोव्याप्तःमहामोदःलोकातिशायिसौरभ्यंये
षांनेत्रचेतसोरःविकासिनश्चेतश्चेतप्रसन्नाकुसुमानिनत्समेःतद्भोग्यतेमर्गणानुभवकैंकर्य्यरूपैः
कैमेपरिभुंजतेत्रानुभवंतियथानायिकादर्पणेत्रात्मानंप्रियंयुगपद्वलोक्यपश्चाद्भोगापकरणै
कुसुमादिभिःप्रियमनुभवतीतथाप्रपन्नापिमूलमंत्रेत्रात्मानंशेषेचानुसंधायतनकृणानुभव
कैंकर्य्यादिकमनुभवतीतिभावः॥३६॥ अथपुरुषार्थकाष्ठाधिकारस्संगृह्यते॥

स्वतंत्रस्वामित्वात्स्वबहुमतिपात्रेषुनियतंश्रियःकांतोदेवस्मखलुविनियुंक्तेचिद
चितोयथालोकाम्नायंयतिपतिमुरेराहितधियांततोनःकैंकर्य्यतदभिमतपर्य्यंतमवभवेत्॥

श्रियःकांतःसदेवस्स्वतंत्रस्वामित्वादप्रतिहतनियंतृत्वाच्चिदचितोचेतनाचेतनोस्वस्यबहुमतिमात्रानी
त्वात्मैवमेमतमित्यादिरूपंगीकारस्तत्स्वपात्रेषुमहाभागवतेषुनियतंनियमेनविनियुंक्तेविशेषेणप्र
यतिखलुस्वकैंकर्य्यमपिपरित्यज्यतत्कैंकर्य्यंनियोजयतीतिभावःखल्वितिशब्दोहेतुंसिद्धिंदर्शय
तियथाह्यलोकाम्नायेलोकानांमध्येयथाकश्चनयजमानस्वकीयदासंस्वपुत्रादिपर्य्यंतंविनियुंक्तःस्वं
रूपात्रायतनस्मान्मङ्क्तभक्ताश्चपत्नीपर्यंतविशेषःस्वादितावुभावानतिक्रम्यतिपतिमुरेश्रीभाष्यका
रादिभिश्चार्य्यैरहिताधीशेषत्वस्यनयेषांतेनोनःअस्माकंततःअतःस्वांतेस्वामिनियाम्यत्वात्
लोकशास्त्रानुसारेणपूर्वाचार्य्यैरुपदिष्टत्वाच्चकैंकर्य्यंकैंकरत्वंतस्यभगवतःअभिम

भागवतप्रसक्तिमेवपुरुषार्थतमंत्वनप्रार्थयते।नोथंभगवतिविषयेनःअस्माकंअनंदेश्वर्यकैवल्यादि
कैंतरणंतरणवदुपस्तरणीयमन्यदपिवामात्तमपिवातस्यभगवतःनाभिःसेवनालिकिनीसरस्तस्मिन्
विद्यमानंयत्रालीकंपुंडरीकंतेनतस्यहरणीयंसौरभंमुचंतीतिमुचावाचानयाचामहेकिंनुमुद्गानोंच
तेनाजीवनतत्पराणांस्थिरधियांस्थिरबुद्धीनांअतएवमुक्तांतसिद्धांतिनांमुक्तानःअतःपुरलक्ष्मी
तियावतस्पात्सिद्धानोनियमस्मएवपुरुषकारतयाचेतनरक्षकत्वंसएषामस्तीतिसिद्धांतिनोभा
गवतानांमुक्तैश्वर्य्यादिनप्रभातसमयासन्निंमुक्तैश्वर्य्यप्राप्तिदिनस्यःप्रभातसमयस्तस्यासन्निःप्र
कारःयस्यास्तांप्रसन्निंप्रसादमनुग्रहमितिमुहुःप्रतिपदंलभेमहिप्राप्नुयामः॥३७॥ अथशास्त्रय

नोथंनस्तरणमन्यदन्यदपिवातत्राभिनालीकिनीनालीकस्पृहरणीयसौरभमुचावाचानयाचामहे
मुक्तानामुत्तमेमहिस्थिरधियांमुक्तांतसिद्धांतिनामुक्तेश्वर्य्यादिनप्रभातसमयासन्निंप्रसन्निंमुहुः
मुकुंदेनिक्षिप्यस्वभरमनघोमुक्तवदेसोत्रचंत्रास्यासिद्धांस्वयमविदितस्वामिहृदयः परित्या
गेसद्यस्त्वपरविधानर्थजननादलंध्यामामोक्तानुसरतिशास्त्रीयसरणिं॥३८॥

नियमाधिकारस्संगृह्यते मुकुंदेस्वभरंनिक्षिप्यत्रतएवमुक्तवदनयःविनष्टपायस्मन्विदितस्वामिनईश्व
रस्यहृदयंयेनसस्तथाक्तःअसौप्रपन्नस्त्वंत्रस्यात्तयाश्रानिस्मृतिरूपयासिद्धामवश्यकर्तव्यांकिंचपरि
त्यागेत्रकरणसद्यस्त्वस्यपरेषांशिष्यपुत्रादिनांचविविधानांलोकापवादमुरीकृत्यासभेगादिरूपेण

तिक्रमणीयशास्त्रीयविधिचोदितांसरणिंकर्मानुष्ठानमनुसरतिभरन्यासेनविगतपापस्पर्शलोकापवादमुरेवाल्लासभंगपरिहारायशास्त्रीयंकर्ममोक्षपर्य्यन्तमकर्त्तव्यमितिभावः ३८॥ ॥ ॥
एतदेवविविच्यप्रकाशयति॥अतिस्मृत्याचारैरतिस्मृतिचोदितकर्मानुष्ठानेस्वमतिभिस्तीर्थ
विशेषैर्गतिभिस्तीर्थयात्रादिगतिविशेषैस्वमनस्तुष्टिभिश्चशुद्धमनसांनिर्मलांतःकरणानां
मध्येबुधश्रेष्ठत्वज्ञानवानस्वस्मैसंकल्पैःमानसकर्मविशेषैःकुलेब्राह्मणत्वादिचरणा ब्रह्मचा
रणादिदेशेद्रविडांध्रदेशादिरादिशब्देशाचारस्मृत्यादिसंग्रहस्मृएवसमयस्तंकेनायेकानेधर्मैःकाय

अतिस्मृत्याचारैस्वमतिगतिभिःशुद्धमनसांस्वसंकल्पै र्धर्म्मैःकुलचरणदेशादिसम
यैः नियोगैर्योग्यानांनियमयितुरादरभिमतांनिमित्तस्वप्नाद्यैरविनिपुणमन्विच्छतिबुध ३९
स्वच्छस्यादुसदावदानशुभगांदेवादयंदेहभृन्मालिन्यप्रशम यमाधवदयामंदाकिनीविद ४०

कर्मविशेषैर्योग्यानांवाचकयुक्तिविशेषाणांनियोगैर्नियमनैर्निमित्तस्वप्नंसर्वदियोपरमणासुषुप्ति
स्तद्योरवस्थाविशेषैश्चादरियमयतुरादरिमस्पनियंतुर्भगवतोऽभिमतंतत्तत्कर्म्मनिपुणमभिमतंतदी
यंकर्म्मतदेवान्विच्छतिविहितकर्मानुष्ठानेनपरिशुद्धांतःकरणएवदुर्ल्लभोनेष्वपिशेषत्वज्ञानवान्
दुर्ल्लभतरस्तत्रापिभागवतानुवर्त्तनशीलोदुर्ल्लभतमइतिभावः ४०॥अथापराधपरिहारायोपकारस्मृं
त्यनोश्लोकप्रपन्नःअसाराःअनर्थमिश्रितयानेस्मारःविषयाशब्दस्पर्शादयस्तएवस्रोतांसिप्रवाहास्तेभ्यः

निजोपपत्तिवैभवेननिरस्तपापात्मीयांननुपुनःकलंकयन्प्रोक्तैर्भगवतेर्य्यद्यपिनसंश्लिष्यतेतेनसंबंध
स्तथाप्ययंदेशश्चरन्मालिन्यप्रशमायपापनिवृत्तयेस्वच्छंश्रेष्ठैश्वर्य्यप्रदंस्वादुमधुर्वैश्वर्य्यप्रदंसदावदानं
मुक्तिप्रदंसुभगंतत्प्राप्तिप्रदंमाधवदेयंदमंदाकिनींनोदेवात्प्रतिपदोक्तपुनश्शरणागतिरूपात्स्वा
धिकारानुगुणप्रायश्चित्ताद्देनाविदतिप्राप्नोति।साध्यप्रायश्चित्तप्रतिपदोक्तादिकंसिद्धप्रायश्चित्तस्प
भगवतोदयाजनयतिपापानिवृत्तिनुभगवानेवकरोतीतिभावः॥ ४१ ॥ ॥अथप्रपत्तिनाशान्यानुभव

यद्यप्येवमसावसारविषयश्रोतःप्रसक्तैःपुनःकैरेवकलंकयन्निजतनुंप्रोक्तैर्नसंश्लिष्यते ४१
प्रारब्धेतरपूर्वपापमरिवत्प्रामादिकंचोत्तरंन्यासेनक्षिपयन्ननभ्युपगतंप्रारब्धखंडंच
नः धीपूर्वोत्तरपाप्मनामजननाज्ज्ञातेपितन्निष्फलेकैटिल्येसतिशिक्षयापनघयन्को
दीकरोतिप्रभुः ४२

नाशयतिप्रायश्चित्तनाशयतिचेतिविविच्यप्रकाशयति॥प्रारब्धेतर मप्रारब्धंनाद
शंपूर्वपापंजन्मोत्तरानुष्ठितपापंचाखिलमप्रारब्धमेवनादृशंपुण्यंप्रेमादिकमबुद्धिपूर्वकंउत्तरंप्रपत्त्युत्तर
कालंकृतंपुण्यपापजातंन्यासेनप्रपत्त्याक्षपयन्विनाशयन् प्रारब्धेष्वपिपुण्यपापेषुत्रनभ्युपगतप्रा
रब्धखंडंचन्यासेनक्षपयन्पूर्वाणांबुद्धिपूर्वाणांउत्तरपाप्मनोप्रपत्त्युत्तरकालकरिष्यमाणपापानांउपल
क्षणमेतत् पुण्यपापानांचेत्यर्थः जननादनुत्पत्तेर्नीतेपिपुण्यपापजननेपितन्निष्फलंतत्प्रायश्चित्त

उक्तमर्थं दृष्टांतेनाह यथा पुरीवैकुंठस्य कथा सेव सुप्रसन्नस्य
साकाशीतिनन्वाकाशीतिर्मुनिसायंष्टीति नाप्रसन्नेनाच
देवतिध्येनसामधुरेतिनाग्निमधुरंनान्यापिमान्यापुरी
तस्मि ५५ मनसिकरणाग्रामंप्रालीमनःपुरुषचनंऊटिति
दृष्टिकारित्थंसाधुसरणशरणमुरवेनयतिपरेतो नाईश
सर्वनियंतासरीरो क्रमणदशयंकारणानांनकर्मेंद्रियाय
तत्रयाएंपुरुषद्वयत्वन्नमात्मानंपूर्वकप्रकारणभूतंयुग
सन्नसुमात्मानंवेतीतिस्वचिंतनज्ञानीत्यनेनयोगीनत
असतिनन्तःपश्चात्तयथाचिंतनंतस्वरूपोक्तिंतंयथा भवतीतथा

मुक्तोशशताधिकोर्ध्वनाडीतिभावः ॥ ८५

नप्रतिषेधेकुपुनश्शरणंनिसेधेशरणंरूपयनोकिंटित्येसमि
त्यनुभवरूपेणेनानघयन् निष्पापंकुर्वन्क्रतौकरोतिनि
प्राख्यानिप्रामादिकोन्नपापानिचन्यासनाशपोनिंचिन्त
धिकारसंगश्चेत्॥भगवनःपादसंवार्च्चनंदारायंत्रंत्रा
कैकर्म्मयत्रस्थलेएकाग्रमनसमाधनंकरोतिभवंत्यव

यत्रैकाग्रंभवतिभगवत्पादसेवार्च्चनादेयंत्रेकांत्यं
वासस्थानंनदिहकृतिनांभातिवैकुंठकल्पंप्रायो

क्ष्यिनाधीः यस्मकस्माच्चधिकोगिणः नोभवतियस्म
ग्रनसमर्थोधिकारत्वात्वर्णाश्रमानदेयंकिंनविरंध्र
श्टलीलाविभूतीवैकुं ठकल्यमीयन्वैकुंठंभांति।ख
प्रकाशिनंमुनिभिर्मदितः नसयोग्यत्वंविहितः प्रायदेश
षिकंपचुस्त्रीसंचिनंनासयोग्यत्वंतंहुनःमुनिभिस्तुश्चर्ध्य

३ निश्चभुपगनप्रारब्धानिश्चनुभवनाशपानिबुद्धिपूर्वको
नरणिप्रायश्चित्ननाशपानिकुटिलस्यानुभवनाशपा

मुक्तस्यांतिमकालेशतांधिकनांडीप्रवेशंदर्शयन्दहरकुहरेकृपयातिष्ठतीत्याह ४ देवस्मर्वेश्वरःदेवशब्दो
नस्वयंप्रकाशत्ववाचिनादहरहकुहरावासप्रयुक्तंदोषघत्यंनीकृत्वंव्यनक्तिनिषद्वारीधिकायंकिलप्र
सवापैकानस्यान्नियतिनस्यनिजसंज्ञात्मीयस्यश्रेयत्स्यपुत्रस्यआदित्यस्यउद्गमेछयाश्रवती
र्णस्यपैकेप्रविष्टस्यपितुःक्रमान्न्यायादहरकुहरदहरकूपहृदयकूपतिष्ठनसएवप्रभुःसर्वशक्तिस्तास्मि
न्कालेचेतनोक्रमेणकालेशरीरेविद्यमानान्नःअस्मानश्रकृतकपुरंअप्राकृतस्थानंप्रतिप्रतिस्था
नार्थंशतांधिकांधमनिप्रवेशयतिमुक्तस्यशतांधिकनाड्यानिष्क्रमणमितिश्रुतिवैदिकसंप्रदायः ४६॥अथ

दहरेहेकुरेदेवतिष्ठन्निषद्वारीधिकानिपतितनिजापत्यादित्यावतीर्णपितृक्रमात्धमनिमिहनस्त
स्मिन्कालेसएवशतांधिकामकृतकपुरःप्र स्थानार्थंप्रवेशयतिप्रत्युः॥४६॥
ज्वलनदिवसज्योत्स्नापक्षोत्तरायणवत्सरान्पवनतपनप्रालेयांश्रूनक्रमादचिरद्युतिं जल
धरपतिंदेवाधीशंप्रजापतिमागतस्तरतिविरजांदूरंवाचस्ततःपरमद्भुतम् ४७

ज्वलनाधिष्ठानेदेवतांदिवसंअहोधिष्ठानेदेवतांज्योत्स्नापक्षशुक्लपक्षाधिष्ठानेदेवतांउत्तरायणंउत्त
रायणाधिष्ठानेदेवतांवत्सरंसंवत्सराधिष्ठानदेवतांपवनतपनप्रालेयांश्रून्वायुसूर्यचंद्रान्
वायुसूर्यचंद्राधिष्ठानपुरुषान्क्रमात्तर्प्यायेणआचिरद्युतिंतडिद्देवतांजलधरपतिंवरुणंजल
धामितिवापाठःदेवाधीशमिंद्रंप्रजापतिंब्रह्माणंआगतःप्राप्तस्तेभ्यःपरंजोप्राप्तुस्पर्थःविरजांतरतितनतः
परंविरजांतरणमंतरंवेत्तादूरेवर्त्तमानमितिशेषःवागपरिछेद्यमद्भुतमाश्चर्यंभूतंनित्यविभूतिंप्रापेति

अथलोकांतरमार्गसंचरणनिवर्त्तकेभगवतिउपकारमनुसंधत्ते॥पितृपथःपितृदेवतालोकमार्गःसए
वघटीयंत्रंतास्मिन्नोरहावरोहरूपःपरिश्रमेस्संचारःनिरंतरेस्मिंतन्यमानेःनिरयपदव्यांनरकमार्गेया
तियातायातानितनोतीतिकर्मेःपरिश्रमेःअधिगतापरिश्रांतिःपरिश्रमोयेषांतानःअस्मान्नाना
धैरःज्वलनदिवसादिभिःअतिवाह्यमानयित्वहरिरेवचंदनःअनेनसकलतापहरत्वंसंचनेनिजछाया
दायीसन्सुखयतिआनंदयति ४५ अथपरिपूर्णब्रह्मानुभवाधिकारसंगृह्यते सच्चिदेनहार्दपुरुष

पितृपथघटीयंत्रोरोहावरोहपरिश्रमेर्निरयपदवीयातायातक्रमेश्चनिरंतरैः अधिगतिपरिश्रांताना
नाधैरतिवाह्यनस्सुखयतिनिजछायादायीस्वयंहरिचंदनः ४५ वितमसिपदेलक्ष्मीकांतेंवि
त्तविभूतिकंसच्चिदंगमितस्संपद्यविभवतसहजालानिः स्फुटतदप्रथकसिद्धिसिद्धात्मगुरुण
ष्ठकसत्फलोभजतियरमंसाम्यंभोगेनिवृत्तिकेथाभिनः ४६॥

गुणमिनोनीनःवितमसिरजस्तमो
गुणशून्येपदेपरमपदेवित्तेविभूतिकंदिव्यायुधदिव्यभूषणाद्येनकविभूतिविशिष्टंलक्ष्मीकांतंसंप
द्यआविर्भावत्यःअभिव्यक्तास्महेनास्वाविकाःआकृतयःतानानेदादयःयस्यसस्तथोक्तस्मन्स्फु
टंअभिव्यक्तंतनभगवतासत्अप्यथकसिद्धियत्नीवस्तत्त्वंचरत्पविनाभावोयस्पनादृशस्मनासि
द्धात्मानंगुणनामपहतपाप्मत्वविशोकत्वविज्वरत्वाविनिघत्सत्वापिपासितत्वसत्यकामत्वसत्य
संकल्पत्वनित्यानंदनामष्टकंसत्स्वरूपानुरूपंफलंकैंकर्यंचयस्मतथासन्भोगेकैंकर्यारव्यसुखानुभवे

क्तसनुपामसाम्येभजति।निखिलेहेयप्रत्यनीककल्याणैकतानत्वद्युयुक्तंभगवतसाम्यंप्राप्तोतीत्यर्थः ॥ ८८
अथतेमवब्रह्मानुभवंमाशास्ते॥अविश्रांतानाविश्रांतिरहितानांसंततानामितियावत् अङ्गानांकलक
र्यविश्वासानांशैलन्नीनाःकलहामुक्तानामहमहमिकयासमुत्पन्नअङ्गविशेषाःतएवकल्लोलास्तरंगाः
स्तैःविषमाःनानाविधामुनिभिरुपासिकैस्तैर्दुर्मुक्तैःआदिशब्दात्तत्तिंपञ्चसुलभाःछत्रचामरादिपु
रुषार्थरूपेणबहुप्रकाराःमधुक्तीरेयार्मीयोयेषांतेचेतस्वगुणश्चस्वगुणशब्देनशेषशेषिणोगुणाउच्यंते
उभयगुणानुभवस्यमधुक्तीरोपमाभोग्यतमत्वनिबंधनानांस्वगुणानांविभवःप्रभावःतस्यासजनंअनुभ

अविश्रांतअङ्गशैलकलहकल्लोलविषमाममाविर्भूयासुर्मनसिमुनिसिद्धादिसुलभाः
मधुक्तीरन्यायस्वगुणविभवास्संजनकनन्महानंदब्रह्मानुभवपरीवाहबहुविधाः ५०

वःतेनकननप्रकाशमानःमहानंदोयेषांतेचेतब्रह्मानुभवःतएवपरीवाहोःप्रवाहाःममनसिआविर्भू
यासुःमुक्तैःपरस्परस्पर्द्धयासंधावमानानित्यमुक्तसुलभाःछत्रचामरयादुकारोपिएणादिरूपेणबहुविधाः
मधुक्तीरवद्भोग्यतमशेषशेषीगुणानुभवपूर्वकंपरमब्रह्मानुभवोममभवंतुइत्यर्थः॥ ५०॥ ॐ॥ ७
इतिकविनार्किकसिंहस्यसर्वतंत्रस्वतंत्रस्यश्रीमद्वेंकटनाथस्यवेदांताचार्यस्यकृतिषुश्रीस्तुतित्रयसा
रेइत्यर्थानुशासनःप्रथमोभागसमाप्तः॥अथसिद्धोपायशोधनाधिकारसंगृह्यते॥ ॐ॥ ७॥ ॐ॥

अखिलेसकलेजगन्नखिलंनिश्शेषंयथाभवतितथायुगपत्स्वतःप्रत्यक्षेणजन्यप्रत्यक्षेणाविद्न
ज्ञानन्नअनेनसिद्धोपायस्वरूपंसर्वसनाख्यधर्मेणशेषितंयोगिनोसर्वज्ञत्वेसत्यपिनत्रत्यक्षस्यो
गाभ्यासजन्यत्वेनतद्दासःविदन्नितिवर्त्तमाननिर्देशेनभगवज्ज्ञानस्यप्रत्यक्षरूपस्यनित्यत्वंफलि
तंनिरवधेर्दयायाःकरुणैकत्वमुक्तं अशक्तिविवर्जितःअनेनसामर्थ्यमुक्तंजलधि
सुतयासार्द्धलक्ष्म्यासहजगत्परिपालयन् लक्ष्म्यासहहृषीकेशइत्याद्यथानुसंधेयःपरमपुरुषः

युगपदखिलंप्रत्यक्षेणस्वतनस्मृतनंविदन्निरवधदयादिव्योदन्वानःशक्तिविवर्जितःज
लधिसुतयासार्द्धंदेवोजगत्परिपालयन्परमपुरुषस्सिद्धोपायःप्रदिष्टभरस्मत्तः ५१ ॐ॥
विश्राम्याङ्गिरूपर्य्यपर्य्यपिदिवानक्तंवहिर्दर्शनैरस्मदृशिकसंप्रदायरहितैरद्याप्यनालक्षितः किं
स्वप्रापेस्वयमेवसाधनतयायोयुष्मागणःश्रुतौसत्त्वेस्थेषुमेतनसान्निध्यमेसोशंनावधिश्रे

यस्त्रनेनब्रह्मरुद्रादिव्यादृनिःदेवःस्वयंप्रकाशःअनेनजडादिव्यादृनिःएवंविधईश्वरःप्रदिष्टभरस्मी
कृतभरस्मत्तंप्रपन्नानांउपासकानांजलधिसुतयासार्द्धसिद्धोपायोभवतिअनेनलक्ष्मीविशिष्टस्यै
वउपायत्वमितिशिक्षितंजलधिसुतापदस्यपालयन्नित्यनेनसिद्धोपायइत्यनेनचानवयःसर्वतःकारु
णिकोनगदाद्यैकःलक्ष्मीविशिष्टश्चसिद्धोपायइतिनिष्कर्षः ५१ उक्तमेवार्थंभंग्यंतरमाह उपर्य्युपरिउन्नेरान्नरं

श्रनवस्तभोगःनत्साधरवेशेत्यर्थः श्रतएवादिवानक्तंश्रूहोरात्रंवहिर्दर्शनैः चाक्षुषविषयासक्तबुद्धिभिः श्र
स्मेदृशिकानांनाथयामुनपतिवरादीनांसंप्रदायेनरहितेनतत्संप्रदायानभिज्ञैरित्यर्थः श्रद्यापिकेचारत्तर
दुःखानुभवदशायामपिश्रनालक्षितनःसिद्धोपायत्वेनश्रस्तानःस्वप्राप्तेपुरुषार्थस्यस्वयमेवसाधनतया
सिद्धसाधनतयाश्रनेवंविधेनयाद्यष्यमाणःपुनःपुनःप्रतिपाद्यमानःशंतनःनिवृत्तःश्रवधिःदेशकाल
वस्तुपरिछिन्नोयस्यसःशवधिःश्रास्त्रिनानांनित्तप्रःश्रसौभगवान्सत्वस्थेषुसात्विकेषुसंनिधिंसिद्धो
पायत्वेनसंनिधानंभजेन्प्रीप्रातु ५२ श्रथसाध्योपायशोधनाधिकारस्संगृह्यते॥ प्रभुस्सर्वेश्वरःश्रि
यःपतिःयजनादानिज्योतिष्टोमादियागाःदानंशास्त्रविहितसत्पात्रेत्यागःहोमस्तुसायंप्रातःश्र

यथाधिकरणंप्रभुर्यजनदानहोमार्चनभरन्यसनभावनाप्रभृतिभिस्समाराधितः फलंदिशतिदेहनामि
तिहिसंप्रदायस्थितिश्रुतिस्मृतिगुरूक्तिभिर्नयवतीभिराभातिनः ५३

ग्निकार्य्यादिकंकाम्यंश्रर्चनाकाम्याभगवत्पूजाभरन्यसनंप्रपत्तिःभावनाउपासनप्रभृतिशब्देनश्रुतिस्मृति
विहितानिकर्मीतराणिपुच्यते।एतैःकर्मविशेषैस्समम्यगाराधितस्समम्यग्वशीकृतसन्यथाधिकरणंतत्फल
कामनारूपाधिकारमनतिक्रम्यदेहिनामाराधिकानाफलंदिशतीतिहिश्रनेनप्रकारेणवलुसंप्रदायस्थि
तिःपूर्वाचार्य्यैस्मुनिश्चितोमार्गःपत्युलमुद्दिश्ययत्कर्मानुष्ठीयतेनेनकर्मणावशीकृतोभगवान्तत्फलं
ददातीतिसंप्रदायश्रुतिएवंरूपासंप्रदायास्थितिःनयवतीभिःयुक्तिमतीभिःश्रुतिस्मृतिगुरूक्तिभिःश्रुतिस्मृति
भिराचार्योक्तिभिश्चनःश्रस्माकंश्राभातियाहृनरत्वेनप्रकाशतइत्यर्थः॥ ५३

श्रचेतनानुष्ठीयमानेसाध्योपायत्वेनसिद्धसाधनवशीकरणसाधनमित्येतत्सर्वसंमतमित्याह तत्तद्धेतुका
नांहेतुतत्तद्वादिनांहेतुककुयुक्तिजालकृतधियःव्यासक्तबुद्धयःतर्काःकुतर्काप्रपत्तेःफलानुरूपत्वाभावादनुपा
यत्वमित्यादयःतएवंदुर्जालानितेषांकैमःप्रयोगःकथकानांवादिनांमध्येप्रधानभूतानांगणनेसंख्यायांकनि
कोगुत्याश्रयंनिष्ठांविभ्राणाःश्रयगण्याइत्यर्थःतएवंश्रध्यात्मश्रुतयःमुमुक्षुर्वैशरणमहंप्रपद्येइत्यादयःप्रपत्तु
पायत्वप्रबोधकाःसंप्रदायःपूर्वाचार्य्यानुष्ठानंतएवंकतकानिकतकंनामपंकेजलजस्थनिष्पंकापाटलोनी
जविशेषःतैर्दिशुद्धासयाःनिर्मलांतःकरणसंतःसाध्यांभक्तिंप्रपत्तिंचश्रद्धासाक्षात्सिद्धोपायस्यभगवतःवशी

तत्तद्धेतुकेहतुकेकुतधियःसर्केदुर्जालकैर्मविभ्राणाःकथकप्रधानगणेननिष्ठांकनिष्ठाश्रियांश्रध्यात्म
श्रुतिसंप्रदायकृतैर्दृढाविशुद्धाशयास्सिद्धोपायवशीक्रियामितिहिनस्साध्यांसमध्यापयन् ५४ स्व
रूपंषाड्गुण्याविभवशीलादिचविभोस्तदाप्तोसनुश्चश्रुतिभिरवसंयंतदखिलंतथानङ्क्तानोतदुपस
दनादेश्चमहिमायथार्थीनंसङ्गिर्य्यतिपतिर्मुख्यैरध्यवसितः ५५ क्रियांवशीकरणसाधनमितिहिरवलुनःश्र

स्मानसमाध्यापयन्सम्यक्बोधयामासुःश्रद्धेत्येननभक्तिहारःकर्मज्ञानयोरप्युक्तःश्रथप्रभावव्यवस्थाधिकार
संगृह्यते॥विभोस्सर्वेश्वरस्यस्वरूपंषाड्गुण्यानांवात्सल्यादीनांविभवःप्रभावःशीलंमहतोमेदस्सहनीरंध्रेण
संश्लेषस्तदादिगुणा नानंचयाड्गुनस्यभगवतःश्रनाविधानिषेधरूपास्सेवस्सेनुस्सचयाड्गुन खिलंतन्स
र्वस्वरूपगुणवैभवादिश्रुतिभिःवेदैस्तैश्रवसंयंव्यवस्थाप्यंतथाईश्वररूपादिकंतद्भक्तानामनतगरुडविष्वक्से
नादीनांतदुपसदनादेस्तस्यभगवतस्समसनंउपासनंश्रादिशवेननद्भक्तोपासनमुच्यतेतस्यचमहिमाप्रभावसाद्धि

सकलप्रभावैश्वर्यादिगुणवत्तादिप्रभावसैरिसियावना।

यतिपतिमुरेवरा चार्य्यैर्यथाधीतंगुरूपदिष्टमनतिक्रम्यत्रध्यवसितःव्यवस्थापितस्मएवसवैरूप्यतध्ये
यइतिभावः॥५५॥अथतत्तद्वर्णाश्रमव्यवस्थामाह चतुर्वर्ण्यब्रित्यत्तत्रादीनांसमाहारश्चातुर्वर्ण्ये चतुर्वि
धश्चाश्रमाःब्रह्मचारीगृहस्थोद्याःसुरवशब्दनदशकालादीनांग्रहणंनथाविधेभेदेनथातेनप्रकारणव
स्थितेनशास्त्रेव्यवस्थापितेसतिस्वस्वरूपगुणानुगुणयासत्वरजस्तमोगुणानुगुणयारूपाऽनुष्ठाने
नविशिष्टंतंनियतंननहर्णाश्रमनियतंकल्पंकर्म्माश्रिताःस्मेतुसंश्रिताभवंतुत्यागःवर्णाश्रमा
नियतकर्मत्यागस्एवउपप्लवःतस्मिन्त्पदरस्थाःशरणंवज्राप्रपन्नास्मापविधेऽनुष्ठानेनत्वको

चातुर्वर्ण्यचतुर्विधाश्रममुरवेभेदेयथावास्थितःवर्त्तनंनियतंगुणानुगुणयारूपावि
शिष्टंश्रिताःत्यागेप्लवनित्पदरशरणंवज्रापविधेकोविदाश्रिंतामभ्युपगंतुमंतिम
युगेप्येकांतिनस्स्मतिनः ५८

विदाःसमर्थाःएकांतिनऽधिगतमध्यमवर्तयःश्रंतिमयुगेकलियुगेप्यस्माऊंनाश्रिं नांस्वबुद्धि
त्यागःकस्यफलंबुद्धित्यागःकस्याधिकारिणइतिचिंतांविचारमभ्युपगंतंश्रंगीकर्त्तुंसंतिवर्त्तते
यद्यपिफलकामनयाकर्मकर्त्तारोवहवस्संतिनेषांस्वरूपत्यागसंपादितएवभवतिप्रपन्नाःबुद्धि
मात्रत्यागेनकर्मकुर्वंतःस्संशयनिराकरिष्यंतीतिभावः ५९ अथप्रभावरक्षाधिकारस्संगृह्यते॥ ॥ राम १९

शिलाशापप्राप्तशिलारूपाऽहल्याऽादिशब्देनशापाऽस्मराशीकृतःपुरूषउच्यतेस्त्रीत्वादिशब्देन
पुरूषत्वंपरिणतिःपरिणामःरामप्रभावेनशिलायास्त्रीत्वेनपरिणामःऋषिप्रभावेनभस्मराशेः
पुंस्त्वेपरिणामइत्यर्थः३२मद्भुतवस्तुदहनेस्पेवह्निनेतियत्तत्तनेनापिचित्रंशीतोभवत्वनमनऽति
सीनावासमाकर्णयऽग्निशीतोभूदितियदुपायाध्यवसायकार्य्यमितियावत्तत्रणेस्पेवकाकंप्रति
रामप्रयुक्तत्रणेस्पेवह्निब्रह्मास्त्रत्वंचविश्वासप्रयुक्तमित्यर्थः रिपुषुशत्रुषुनिहतेरवमरणेस्पे

शिलादस्त्रीत्वादिविपरिणतिरत्यद्भुतमिदंननोप्यनाश्चित्रंयदुपदहनेस्पेवह्निना त्रण
स्पेवास्त्रत्वरिपुषुनिहतेरवह्निना पदत्रेणेवहत्रिभुवनपरिक्रमणमितिच ५७ रागद्वेषम
दादिकैरितमहंरक्तोभिरक्तोभितंनिन्यरक्तिनरिस्थेतेनिजभरन्यासाभिधानंनयः यत्न
कृतीकृतमत्यशेनाविविधानधर्मानधर्मदुरंतभुमाणिवलेशवर्णनमपिप्राचीनवाचोपदं

वहितनाऽनिशयितस्वर्गादिफलसाधनतायुक्तिषुधर्माध्यवसायनिबंधनापदत्रेणेवपादुकेये
वत्रिभुवनपरिक्रमणमितिचात्रिभुवनसंरक्षणमितिचाभरनस्यस्वापायाध्यवसायनिबंधनोपायस्मृ
तीपिविश्वासंविनानफलंतीतिश्लोकार्थः ५७ अथप्रपत्यध्यवसायान्निरूपयति नित्यनिरूपाधि
कारक्तितीरक्तेऽभगवतिस्थेतरक्तिष्यामीतिजागरूकसतिकृतीकृतंसांगमनुष्ठितंनिजभरन्यासाभि

रागद्वेषमदादिकैर्महाक्षोभिः रागद्वेषशब्देनोपायोक्तिरादिशब्देनोपायोक्तिस्तैरक्षोभितं सद्धर्मदुहः पापं
निवर्त्तकान्विविधानधर्मानत्यंशनअतिक्रामतितस्पन्नासारखतपसः भूमाप्रभावस्मरणवार्तास्तस्यलेशः विंदु
स्तस्यवर्णनं प्राचांपुरातनानांवेदिकानामितियावत्वाचांपदंपरिच्छेदत्रभवतीतियावत् ५५ अथमूलमं
त्राधिकारस्मृग्रहणे॥ आचार्य्यदत्तंसदाचार्य्योपदिष्टंपूर्वमंत्रस्यप्रथमपदभूतंतारयतीतितारंसंसारात्तार
कंप्रणवंतदनुततः पश्चादाचार्य्योपदिष्टंहृदयंमंत्रस्यमपदभूतंनमःपदंमंत्रस्यहृदयंनमइत्यभियुक्ताः ब्रा
ह्मणोक्तेवेदांतप्रतिपादितंनत्रायतेयेतिपदंचसार्थमर्थेनसहअन्वयेनामनुसंदधतोऽचलसमनसोमं

नारंपूर्वनदनुहृदयंनच्चनारायणेयेत्यामन्त्रोक्तंपदमवयवंसार्थमाचार्य्यदत्तं अंगीकुर्वन्न
चलसमनसामात्मरक्षाभरन्नःक्षिप्रंदेवःक्षिपतिनिखिलानैकंकैर्य्यश्वर्य्यविघ्नान् ५८॥

दबुद्धीनांउदमशक्नोरप्युपलक्षणमनेनोपासकोपेक्षयाप्रपन्नस्यविलक्षणाधिकारस्मूचितः नःचास्माकमा
त्मरक्षाभरमंगीकुर्वन्स्वीकुर्वन्देवः निखिलानैकैरैश्वर्य्यविघ्नान्कैकर्य्याख्यपुरुषार्थप्रतिबंधकदूरी
नानिक्षिप्रंशीघ्रंक्षिपतिक्षिप्रमित्यनेननिखिलानीत्यनेनचविलंबितफलभाजामनस्युपगतप्रारब्धभो
जामुपासकानांव्यावृत्तिः ५८॥ अनंतरंपदवर्णसंख्यानिरूपणमुखेनतत्प्रतिपाद्यमर्थमाह ॥ ५९ ॥

पूर्वोक्तक्रमेणत्रिभिःपदैःप्रणवनमःपदंनारायणपदैःसंघटितः एकहृदयंचाक्षरैःअथाक्षरैःसंघटितः अथा
त्मसारस्कलवेदांतसारभूतैस्तत्त्वहितप्रयोजनमेयस्वरूपोपायपुरुषार्थरूपैस्त्रिभिरर्थैश्चसंघटितः
मंत्रस्थैस्त्रिभिरपिपदैस्थूलादिवृत्त्याक्रमेणस्वरूपोपायपुरुषार्थाः प्रतिपाद्यंतइतिसंप्रदायः आद्याप्र
थमपदभूताः अक्षराअकारोकारमकारस्वरूपेणवर्णात्मिकावेदमूर्तिःप्रणवोयस्मिन्नसः अजहत्स्व
अत्यक्तस्वस्थूलादिवृत्तीनांत्रयंयस्यसः आदिशब्देनसूक्ष्ममध्यमवृत्त्योर्ग्रहणंस्थूलावृत्तिस्मृत्योगः म
ध्यमायागस्मृतिः अकारादिस्थूलवृत्तिः ईश्वरादिस्वरूपबोधनंयोगेनरक्षकत्वादीनामितिविवेकःत्र्यंत

इत्थंसंघटितःपदैस्त्रिभिरसावेकद्विपंचाक्षरैरर्थैःतत्त्वहितप्रयोजनमेयैरध्यात्मसारैस्त्रिभिः आद्य
ब्रह्मक्षरवेदमूर्तिरजहत्स्थूलादिवृत्तित्रयस्त्रिगुणप्रशमंप्रयछतिसनोत्रैव्यक्तसारोमनुः ६० आकर्णि
तोविनतेनकृतकृत्यकृपामात्रडितोदिशतियश्चकृतार्थभावं प्रत्यूषतोभजतिसंसृतिकालरात्रेः
पद्मासहायशरणागतमंत्रएषः ६१ नवेदानाच्छास्त्रेनमधुमथनान्नत्वमधिकेनतद्भक्तीर्थेनतद्
भिमन्नान्सात्विकपदंनसत्त्वादारभ्यनबुधभजनाद्धनजनकनमुक्तेसारत्वेनहयवचनतःक्षेमकरणं ६२

सारःवेदांतसारः असौमनुःमूलमंत्रसतांस्वस्मिन्विश्वासवतांत्रैगुण्यप्रशमनंसंसारनिवृत्तिंप्रयछतीप्रकर्षेणददातीत्यर्थः
॥६०॥ अथहयाधिकारस्मृग्रहणेयोमंत्रःआम्रडितःअर्थज्ञानपूर्वंतानुसंहितःसनेकृतार्थभावमधिगतपुरुषार्थत्वंदृश्य
तिएषःपद्मासहायस्यश्रीपतेर्विषयत्वेक्रियमाणायाशरणागतिःप्रपत्तिस्तद्नुष्ठानमंत्रोऽयंसंसृतिकालरात्रेःसंसार
मत्युप्राप्तिनिशायाःप्रत्यूषतांप्रभातसमयत्वंभजति ६१ अमुमर्थमर्थांतरनिरूपणमुखेनावेदानाद्धिकेका

मधुमथनोत्कर्षवादधिकंतत्त्वंनास्तिइत्यभगवदुत्कर्षादधिकंपवित्रतापादकंतीर्थनास्तितदभिमनाद्भागवताभिमा
नस्थलादधिकंसात्त्विकंपदंसत्त्वोद्रेकहेतुस्थलंनास्तिसत्त्वात्शुद्धसत्त्वात्अधिकमारोग्यंरोगापशमनेनास्तिबुधभ
जनाद्भगवतानुवर्त्तनादधिकंबोधजनकंतानोत्पादकंनास्तिमुक्तेरधिकंसोख्यंनास्तिक्षयवचनतद्ध्यानुसंधा
नादधिकंक्षेमकरणंस्वदाद्यापादकंनास्तिनविद्यतइतियावत् ९२ अथचरमश्लोकाधिकारसंगृह्यते॥ दुर्वि
ज्ञानेःदुःखनापिसानुमशक्यैरनेनापासनेस्तानमधिकारइत्युक्तंसूचितंनियमेनानियमाख्येनागेनाइंनुपमा
ध्यंगानरस्याप्युपलक्षणमेतैरंगैर्गृहीतैरनुष्ठानुमशक्यैरनेनशक्तिरप्यधिकारइतिसूचितंदूरविलंबितोविश्रांतिदे
शःमोक्षोयेषांनेविलंबेनमुक्तिप्रदइत्यर्थःअनेनविलंबक्षमत्वंअधिकारइतिसूचितंबालानांबालशब्दो

दुर्विज्ञानेनियमगहनेदूरविश्रान्तदेशेबालानेहबहुभिर्जनैरध्वपंथाः निष्प्रत्यू
हंनिर्व्रजपदमसौनेतुकामःसुभद्रासत्पाथेयंकिमपिविदधेसारथिःसर्वनेताः ९३

पलक्षीस्त्रीशूद्रादीनामनेहसाविहितेनेनापर्य्युदासोप्यधिकारइतिसूचितंबहुभिदूरविद्यादिरूपैर्णाब
हुप्रकारैरयंनेरूपायोयश्चरमश्लोकःअतानेनाशक्तास्त्रीत्वादयोत्रैवर्णिकत्वेनास्माकंकथमुक्तिर्भविष्यतिभ
वधिकारोभावादितिदुःखवतांनःअस्माकंसुष्ठुःपंथाःनिरुपाधिकंसिद्धोपायःनिष्प्रत्यूहंपुनरावृत्तिशंकारहि
तंनिजपदंस्वपदंनेतुकामःप्रापयितुकामसर्वनेतासर्वनियंतासोसारथिःश्रीरुक्मिस्त्वम्मोस्वस्योपनिषत्तत्तो
नस्वरूपेणप्रभावेनसत्पाथेयंसनातनन्यश्रेणांपाथेयंकिमपिचरमश्लोकारव्यंरहस्यंविदधेकृतवान्
यद्वानिजपदंनेतुकामःअसौसारथिस्त्वभूम्नास्वैभवरूपेणचरमश्लोकेननिष्प्रत्यूहंअंगवैकल्यादिप्रत्यवायरहितं

मत्पाथेयंसनातनन्यश्रेणांपाथेयंकिमपिप्रत्या
ख्यंसारायणंविदधेप्रवर्त्तयतामास॥ ९३

अथपर्वाचार्य्याःश्रेष्ठाजानंतीत्याहव्यासाम्नायःमहाभारतंतेदवपयोनिधिस्तस्मिन्कोस्तुभनतुल्यंपथापयोनिधेःकोस्तु
भस्सारस्तद्वन्महाभारतस्यचरमश्लोकस्सारइत्यर्थःहेरुक्मंअनन्यापेक्षितंविलंबिनफलप्रदोपायविधायकतयातया
उत्तमंहृद्यंमनोहरंलोकपदव्यास्वार्थपरित्यागेनापिप्रपन्नरक्षेतीतिलोकपदव्यालोकमार्गेणवेदपदव्यानस्माद्ध्यंप्रयु
क्तंनप्रत्तिप्रयच्छंतीतिवेदमार्गेणविश्वासविषयःरूनार्थःप्रपन्नियस्मिन्तंश्लोकेचरमश्लोकंक्वेचनमहात्मानःविदुरर्थ
तोजानंतीतिमुक्तिर्ब्रह्मप्राप्तिलक्षणामोक्षस्सएवसोधःविशिरवानानाप्रकारैकर्म्यमितियावत्तदारोहसोपानपं
क्तिषुयेषांचरमश्लोकार्थंविदुषामुक्तिषुविषयेश्रद्धाःअतिशयितसानाःअमीवैशंपायनसोनकप्रभृतयाशिरःकं
पिनोभवंतिशिरःकंपंकुर्वंतीतियावत्॥९४॥अथाचार्यकृत्याधिकारसंगृह्यते॥अधिजिगिमिषुरिति त्रिधाम्नः॥

व्यासाम्नायपयोधिकोस्तुभनिभंहृद्यंहरेरुत्तमंश्लोकंक्वेचनलोकवेदपदवीविश्वासितार्थंविदुः येषामु
क्तिषुमुक्तिसोधविशिखासोपानपंक्तिष्वमीवैशंपायनसोनकप्रभृतयःश्रेष्ठाश्शिरःकंपिनः॥९४
अधिजिगिमिषुराद्यंधाममदिव्यंत्रिधाम्नःऋतविविधपरीक्षासाधितेनेक्षापिपात्रे अनघगुणदशया
माहितस्नेहमार्य्यःप्रदिशतिनिरपायंसंप्रदायप्रदीपं॥९५

सर्वेश्वरस्यदिव्यंअप्राकृतमाद्यंधामपरमंपदं
अधिगिमिषुःप्राप्तुमिच्छन्नाचार्य्यसदाचार्य्यःऋताभिश्शास्त्रविहिताभिर्विविधाभिस्समबुद्धित्वसाधुसेव्यत्वादिरू
पेणविविधाभिःपरीक्षाभिश्शोधितेनेक्षापिपात्रेपात्रभूतेकस्मिंश्चित्साच्छिष्यक्षापीत्यनेनशिक्षणादीर्ह्यभेव्यंजने
अनघस्यनिर्दोषस्यगुणास्यदशयामुद्वदशयामाहितस्नेहंयथाभवतिनथानिरपायंअन्यथासाना द्यपापरहि
तंसंप्रदायप्रदीपंयःप्रदिशतिकश्चनपुमान्किंचिद्रहस्यजिगिमिषुःकृतचिच्छोधितेपात्रेसस्नेहंवर्त्तिनिक्षिप्तदीपमोपयतीनि

अथाचार्य्यस्याशिष्याशिक्षाभगवद्दासत्वसिद्ध्यर्थमाह ॥ निरवधिदयोदन्वान्तरंगनिरंकुशेति ॥ अप्रतिहतैकगुणनामात्मगुणानांशेषत्वपारतंत्र्यादीनांसंकोचमोचयितुंशिक्षकोमेर्यःआचार्य्यशिष्यान्नियमयतिप्रवर्त्तयतीत्याचरमगुरोःप्रथमगुरोर्भगवतःअनन्तापारंपर्य्यःअनन्तरूपस्फूर्तिस्मृतिसमूहस्यपरवान्परतंत्रःअसावाचार्यइहलीलाविभूतौतानपुनःशिष्यान्नेवनाभिरक्षतिकिंतुलक्षणशिष्याशिक्षाव्याजेनस्वमप्यात्मानमप्यरमिरक्षति ॥ ६६ ॥

निरवधिदयादिव्योदन्वान्तरंगनिरंकुशोनियमयतियाशिष्यान्शिक्षाकमैर्गुणसंकमैः आचरमगुरोरनन्तापारंपरीपरवानेसोनपुनरेतांस्तल्लक्षणस्वमप्यभिरक्षति ६६ अशिथिलगुरुभक्तिनम्रशंसादिशीलःप्रचुरबहुमानिस्तद्स्तुवस्त्यादिकेपि गुणवतिविनियोक्तुंगोपयन्संप्रदायंकृतविदनघवृत्तिःकिन्त्विंदेन्निधानं ६७

अथशिष्यकृत्याधिकारसंगृह्यते अशिथिलगुरुभक्तिस्मंनन्नप्रवृद्धगुरुभक्तिस्तस्यगुरोःप्रसंसात्मगुणप्रकाशनंआदिशब्देननत्वंकर्य्यमुच्यतेतादृशीलंयस्यसस्तस्याचार्य्यस्यवस्तुवसनाभरणादिरूपंवास्तुगृहंतदादिकेवस्तुनिप्रचुरबहुमानिरतिशयितविश्वासःगुणवतिगुणद्वेषाशिष्येविनियोक्तुंविनियोगंकर्तुंसंप्रदायंगोपयन्रक्षयन्कृतविदाचार्य्यकृतोपकारःअनघानिष्पापावृत्तिर्व्यापारोयस्यसःकिंवानिधानंनविंदेन्नप्राप्नोतिभगवद्भागवताचार्य्यमुरीकृत्यासर्वफलंप्राप्नोतीत्यर्थः ॥ ६७ ॥

अथशिष्यैश्चार्य्योदेवनात्वंपूज्यइत्याह ॥ अध्यासीननिजपदासिनानुरंगवक्त्रेणविलसत्प्रकाशमानंजिहाग्रमेवसिंहासनंयस्यतस्माद्दाचार्य्यान्निजसमधिकामान्योदेवनंनमन्यामहे ॥ असौनारायणःस्वयमजहद्भूमाअत्यक्तैवैभवसन्मग्नानामनादिकर्मनिमग्नानांचतएवभविनांसंसारिणांभवार्णवात्संसारसमुद्रोत्तरणायाचार्य्यस्यभूमिकांवेषंकदाचिच्चेननसुरूपपरिपाकंदशायांभजतेऽतस्तान्नारायणोदेवःआचार्य्यस्मरिस्मात्तादित्यादिप्रमाणान्यनुसंधेयानि ६८ अथनिगमनाधिकारस्संगृह्यते ॥ ६९ ॥

अध्यासीननुरंगवक्त्रविलसज्जिह्वाग्रसिंहासनादाचार्य्यादिहदेवनंसमधिकामन्यंनमन्यामहे यस्मात्सोभजनेकदाचिदजहद्भूमास्वयंभूमिकंमग्नानांभविनांभवार्णवसमुत्तरणायनारायणः ६९ करवदरिवविश्वःकश्चिदाचार्य्यदृष्ट्यामुषिननिरिवलमोहमूलमंत्रादिभोगःसगुणविषयसिद्धैसंप्रदायंप्रयछन्सुचरितशिलहारीसूचिंदाभिनंद्यः दृष्टः ॥ ७० ॥ रामाः ॥

आचार्य्यदृष्ट्याचार्य्यैकयाक्षणमुषिनःनिराकृतःनिरवलमोहोयस्यसःकरेवदरिनेवदरफलंवद्दिशदीकृतंविश्वंयस्यसःमूलमंत्रःआदिर्यकांआदिशब्देनद्वयंचर्मश्लोकयोर्ग्रहणंतदर्थानुभवएवभोगोयस्यसःसगुणस्यान्यगुणेवतस्यविषयस्यशिष्यस्यसिद्धैसन्योसंप्रदायंप्रयछन्सुचरितंसमाप्ययणेकालीनरात्रिस्मेवसिलमयाचितोपननंतरंनीतिसिलहारीअनेनसिलहारेतिश्चसूचितानादृशःकश्चिदसिंचन सूरयंदै

श्र·सं·टी· २३ यानिसार्वभौमवचसार्वत्तिभिर्य्यौवनंनिर्विष्टंगतंननुविषयांतरेवासराः निर्घृनः निराकृतः नरपारतंत्र्यमेवनिरयानरकविशेषायेषांतेतथास्मंतसुरवंनीतासता त्रायायमुनमुनिप्रभृतीनांप्रसत्तिंमनुग्रहमंगीकृत्यशिरसावाघुकुदृष्टीनांगर्वोपिनिर्वापितश्शेषायुष्यंपिपरिशिष्टंत्रायुष्यजीवनंतियावच्छेषंतेनसभयविभूतिश्शेषितेनदंपत्योःश्रीश्रीनिवासयोपदीक्षांदयायाकृतंमोक्षयिष्यामीतिसंकल्यमूपादीक्षामुदीक्षामहेप्रेक्षमाणाभवामः ७० अथस्वकीयग्रंथस्यसात्विकप्रयोगंदर्शयति॥जगदस्मदुक्तिस्तोतुंनिंदितुंवा

श्रसत्तिं निर्विष्टंयातिसार्वभौमवचसार्वत्तिभिर्य्यौवनंनिर्घृनतरपारतंत्र्यंनिरयानीतास्मुरवंवासराः त्रंगीकृत्यसत्तांगर्वोपिनिर्वापितश्शेषायुष्यपिशेषंदयादीक्षामुदीक्षामहे ७० स्तोतुंनिंदितुमस्मदुक्तिमथवासादुस्मदंजगत्किंत्रःछिन्नमनंतचिंतनरसेसुस्थपरंतस्थुषांशिष्यशिक्षितबुद्धयःक्रतिपथेयेषांवयंयेचनेस्तत्तेनोषसमर्प्पणोक्तमिदंसाडंबरैःकिंपरैः ७१

सोदुमुपेक्षितुंसमूढंत्रसमर्थंसामर्थ्यरहितंभवतिसुस्थसुस्थिरेकेनाप्यप्रकंपेत्रनंतस्यब्रह्मणश्चिंतनंविचारस्तदात्मकरसेभोग्यवस्तुनिपरंतस्थुषांनियमनानिष्ठतात्रःतावताकिंत्राछिन्नंक्रतिपथेवेदमार्गेशिक्षितबुद्धयःवयंयेषांशिष्यायेचनाशिष्याश्चदमस्मदुक्तंतेषांसंतोषसंपमर्प्पणोक्तंभविष्यतिसाडंबरैःकुतर्कवादिभिःपरैःकिंप्रयोजनमितियावत् ७१ ॥ उक्तमेवार्थंविविच्यदर्शयति॥ ॥

राम २३

श्र·सं·टी· २४ आस्तिकवानशास्त्रविश्वासशालीनिशितबुद्धिःक्रतार्थधारणशक्तिःत्रनभ्युपगतःगुणदोषाविष्करणरहितस्मनांक्रतिस्मृतिविरोधनासंप्रदायेनपरिशुद्धमनाःनिस्संशयहृदयस्मदर्थी

आस्तिकवान्निशितबुद्धिरनभ्युपगतमत्संप्रदायपरिशुद्धमनासदर्थीसंकेतभीतिरहितस्मत्तोष्वसक्तस्मद्वर्त्तनीमनुविधास्यतिशश्वतीनः ७२ इ श्री वि कि सिं हस्पसर्वनंत्रस्वतंस्य श्रीमद्वे ट ना थ्य वे दां ति ष्ठ रसं ग्रः परिसमाप्तः॥ शुभमस्तु श्रीमते मानुजाय नमः॥

मद्धः अर्थविशेषंजिज्ञासुस्संकेतभीत्यारहितस्त्वोषुनिस्मारग्रंथेष्वसक्तःपुरुषःयस्सश्श्वतीमविछिन्नसंप्रदायोमद्वर्त्तनींसन्मार्गमनुविधास्यतिसर्वंसमंजसम् ७२ इतिश्रीकारसंग्रहःसंपूर्णसमाप्तंरहस्यत्रयसारोयंवेंकटेशविपश्चिताशरणपदंपनिद्यांविदांसंमतःसमाप्तः॥

राम २४

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June, 2017

मजकुशमितकिंशुकामिमानंनिजशिरसिभ्रमरप्रवेशानेन विकसितनवमालतीवियोगात्प्रज्वलन
मालत्यामासमाःसेव्यासमेषुद्वितीयंनहि कदाचित्पिनोसेमाद्वितीयचैकवर्जितं॥ धियाचक्रुतंत्वयि
प्रवेशं